

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra geografie

Bakalářská práce

Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov

Vypracovala: Lucie Dobiášová

Vedoucí práce: doc. RNDr. Jan Kubeš, CSc.

České Budějovice 2022

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum:

Podpis studenta:

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. RNDr. Janu Kubešovi, CSc. za pomoc a čas při tvorbě mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem dotázaným respondentům za jejich ochotu, trpělivost a poskytnutí cenných informací, které mi byly při tvorbě bakalářské práce velmi nápomocné. Poděkovat bych chtěla také svým rodičům za jejich podporu po celou dobu mého studia.

Bibliografická identifikace:

Název bakalářské práce: Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků
v okrese Benešov

Pracoviště: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra
geografie

Autorka: Lucie Dobiášová

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Zeměpis se zaměřením na vzdělání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělání

Vedoucí bakalářské práce: doc. RNDr. Jan Kubeš, CSc.

Rok obhajoby: 2022

DOBIÁŠOVÁ, L. (2022): Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 63 s.

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá stabilizací venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov. Na základě dotazování ředitelů základních škol a starostů obcí s těmito školami byly identifikovány problémy spojené s fungováním málotřídních a úplných venkovských základních škol s malým počtem žáků. Dotazování mělo charakter strukturovaných řízených rozhovorů, pomocí kterých byly analyzovány vztahy mezi základní školou a managementem obce, mezi základní školou a komunitou obyvatel obce, zkoumaly se také charakteristiky žáků a učitelů základní školy. Řešené základní školy (celkem 9 škol) byly seskupeny do několika typů podle úplnosti a počtu žáků. Ve zkoumaných venkovských základních školách Benešovska je většinou malý podíl žáků ze sociálně slabého prostředí, se vzdělávacími obtížemi a s výchovnými obtížemi. Financování provozu venkovských základních škol ze strany příslušných obcí je velmi rozdílné. Některé obce na své základní škole šetří, další ji finančně podporují nad běžný rámec. Většina základních škol a vedení příslušných obcí spolupracuje při pořádání akcí pro děti a pro další obyvatele obce. Obě instituce si vzájemně pomáhají. Základní školy ve venkovských obcích jsou velmi důležité z hlediska kulturního dění v obcích. Na tomto dění se podílejí jak žáci, tak učitelé základní školy. Kvalifikace učitelů venkovských základních škol je o něco nižší, než v případě městských základních škol. Odpovědi starostů byly většinou v souladu s odpověďmi ředitelů. Součástí práce je i rozbor příslušné české a cizojazyčné literatury, včetně kvalifikačních prací a některé navržené nástroje a opatření k záchraně a stabilizaci venkovských základních škol s malým počtem žáků.

Klíčová slova:

Základní školy, venkovské školy, malé školy, obecní školy, podpora škol, periferní venkov, střední Čechy

DOBIÁŠOVÁ, L. (2022): Stabilisation of rural elementary schools with small number of pupils in the district of Benešov. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography, 63 p.

Annotation:

This bachelor thesis deals with the stabilization of rural primary schools with a small number of pupils in the Benešov district. Based on interviews with primary school principals and mayors of municipalities with such schools, problems associated with the functioning of small and complete rural primary schools with a small number of pupils were identified. The interviews were structured guided interviews, which were used to analyse the relationships between the primary school and the village management, between the primary school and the community of the village residents, and to examine the characteristics of the pupils and teachers of the primary school. The primary schools under study (9 schools in total) were grouped into several types according to completeness and number of pupils. The rural primary schools surveyed in the Benešov region tend to have a small proportion of pupils from socially disadvantaged backgrounds and with educational difficulties. Funding for the operation of rural primary schools by the municipalities concerned varies widely. Some municipalities save on their primary school, others support it financially beyond the normal level. Most primary schools and the management of the municipalities concerned cooperate in organising events for children and other inhabitants of the municipality. Both institutions help each other. Primary schools in rural villages are very important in terms of cultural events in the villages. Both pupils and teachers of the primary school are involved in these events. The qualification of teachers in rural primary schools is slightly lower than in urban primary schools. The answers of mayors were mostly in line with those of principals. The thesis also includes an analysis of relevant Czech and foreign literature, including qualification papers, and some proposed tools and measures to save and stabilize rural primary schools with a small number of pupils.

Key words:

Primary schools, rural schools, small schools, municipal schools, school support, rural periphery, central Bohemia

Obsah:

1. Úvod	8
2. Problémy venkovských základních škol s malým počtem žáků v literatuře	12
2.1. Česká literatura	12
2.2. Cizojazyčná literatura	16
2.3. Bakalářské, diplomové a dizertační práce	18
3. Problémy venkovských základních škol s malým počtem žáků.....	21
3.1. Venkovské základní školy s malým počtem žáků v České republice	21
3.2. Venkovské základní školy pohledem představitelů základní školy	23
3.3. Venkovské základní školy pohledem představitelů venkovské obce	24
3.4. Venkovské základní školy pohledem obyvatel venkovské obce	25
4. Charakteristika okresu Benešov z hlediska řešené problematiky	27
5. Metodika práce	30
5.1. Venkovské základní školy v okrese Benešov a jejich výběr pro dotazování	30
5.2. Dotazník řízeného rozhovoru pro ředitele ZŠ a starosty obcí	31
5.3. Organizace a průběh dotazování, zpracování odpovědí	34
6. Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov	36
6.1. Poloha řešených základních škol	36
6.2. Vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli základních škol	39
6.3. Vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli obcí se základní školou	50
6.4. Nástroje a opatření k záchraně, stabilizaci a rozvoji sledovaných základních škol	52
7. Závěr.....	56
8. Seznam použité literatury.....	59
9. Seznam příloh	61

1. Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou venkovských základních škol s malým počtem žáků nacházejících se v okrese Benešov. Cílem práce je poznat rozmístění a typizaci venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov. Práce se bude opírat o řízené rozhovory s představiteli těchto škol a s představiteli obcí, ve kterých se tyto školy nacházejí. V České republice se tomuto tématu mnoho prací zatím nevěnovalo. Nicméně existují starší práce, které sestavila například Kateřina Trnková se spoluautorkami (viz přehled literatury), kvalitní prací je také práce Kateřiny Emmerové (Emmerová 2000), k dispozici je také řada bakalářských, diplomových a dizertačních prací. Zahraniční, především anglicky psaná literatura tohoto tématu je početnější.

Bakalářská práce svým obsahem navazuje na předchozí bakalářské a diplomové práce zpracované na katedře geografie pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jedná se o práce věnované geografickým aspektům uspořádání sítě základních škol a jejich spádových území ve vybraných okresech a SOORP (Vokrouhlík 2016 – SOORP České Budějovice; Krinedlová 2018 – okres Prachatice; Tomíček 2019 – okres Jindřichův Hradec; Cafourková 2019 – SOORP Znojmo; Vltavská 2020 – SOORP Příbram; Volf 2021 – okres Kutná Hora). Vzorovou prací pro stabilizaci základních škol s malým počtem žáků využívající dotazování představitelů venkovských základních škol byla bakalářská práce Kateřiny Koutové (Koutová 2021). Má bakalářská práce by měla postupy Kateřiny Koutové rozšířit o dotazování starostů obcí se základní školou. Je součástí širšího projektu katedry geografie PF JU zaměřeného na záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol s malým počtem žáků na českém venkově, který koordinuje doc. Kubeš.

Důvodem výběru tématu bakalářské práce byla skutečnost, že mám výhrady k uzavírání venkovských základních škol s malým počtem žáků v okolí mého bydliště. Sama zaznamenávám snižování počtu žáků v těchto školách, zvláště v těch, které leží v populačně malých sídlech odlehlých venkovských periférií. Chtěla bych v rámci bakalářské práce hlouběji proniknout do dané problematiky. Víím také, že pro existenci a dobré fungování venkovské základní školy je důležitá spolupráce s managementem obce a s komunitou obyvatel obce. Představitelé a obyvatelé venkovských obcí musí venkovskou základní školu chtít, podporovat ji a využívat ji.

Mým bydlištěm je malá venkovská obec Petroupim ve Středočeském kraji nedaleko Benešova. V této obci se nachází základní škola s malým počtem žáků. Pokud by zanikla, potom se dá předpokládat, že by z obce odcházely mladé rodiny s dětmi, v obci by skončila řada akcí organizovaných školou, obec by nemohla využívat spolupráci se školou a ztratila by část své prestiže, a také by vznikl problém s využitím budovy školy. Mým studijním programem je

učitelství pro základní školy a studijním oborem je zeměpis a společenské vědy. Tato učitelská kombinace zeměpisu a společenských věd je výhodná pro tvorbu této bakalářské práce. Mohu využívat svých geografických, územně rozvojových, společenskovedních a pedagogických znalostí při tvorbě bakalářské práce.

Bakalářská práce se také zabývá problematikou záchrany, stabilizace a rozvoje venkovských základních škol s malým počtem žáků. Základní školu většinou zřizuje obec a zajišťuje také financování provozu školy. Důležitá je spolupráce mezi obcí a základní školou, protože obec může škole pomoci finančně a materiálně a škola může obci pomoci s pořádáním společenských akcí. Důležitý je také pozitivní vztah školy s komunitou obce. Obyvatelé obce by měli svou školu podporovat a posílat do ní své děti, škola pak pro ně může zajišťovat různé akce, včetně vzdělávacích. Nejde jen o spojení mezi základní školou a obcí, ve které škola leží. V periferních územích většinou základní školy obsluhují rozsáhlejší území skládající se z více obcí. Všechny tyto obce by měly základní školu podporovat. Pokud by zde základní škola skončila svou činnost, mělo by to zásadní dopad jak na obce, tak na okolní venkovské obce.

Ministerstvo školství, školské úřady v krajích a obcích s rozšířenou působností, stejně tak Česká školní inspekce by měly hledat nástroje a opatření jak zachránit stabilizovat a rozvíjet venkovské základní školy s malým počtem žáků. Zvláště v pohraničních perifériích a v perifériích na rozhraní krajů zasažených depopulací je třeba hledat všechny cesty, jak zde zachovat základní školy a zajistit dobrou kvalitu jejich pedagogického sboru a vyučování v nich.

První kapitolou bakalářské práce je Úvod, který má za úkol představit motivaci výběru tématu práce, strukturu práce a stanovit její hlavní cíle a vstupní předpoklady. Druhá kapitola je rozborem literatury zabývající se danou problematikou. Třetí kapitola se v obecné rovině věnuje venkovským základním školám s malým počtem žáků v České republice, náhledu na tyto školy ze strany představitelů základní školy, představitelů venkovské obce, a také obyvatel venkovské obce. Následující kapitola charakterizuje prostředí okresu Benešov, zejména z hlediska řešené problematiky. Pátá kapitola je metodikou práce. Obsahuje tři podkapitoly, které se zaměřují na výběr jednotlivých škol pro dotazování, struktura řízeného rozhovoru s představiteli základních škol a obcí, následně organizace a průběh dotazování, a nakonec zpracování těchto rozhovorů. Ve výsledkové kapitole se řeší poloha a spádovost řešených základních škol. Dále se vyhodnocují řízené rozhovory z různých typů základních škol a rozhovory se starosty obcí. V rámci této kapitoly jsou také uvedeny některé nástroje a opatření na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků. Následuje Závěr bakalářské práce, seznam literatury a příloh.

Cíle bakalářské práce:

1. Poznání rozmístění a typizace základních škol v okrese Benešov, zejména venkovských základních škol s malým počtem žáků.
2. Poznání problémů venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov na základě vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli základních škol a obcí se základní školou.
3. Shromáždění některých nástrojů a opatření na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků na základě poznatků z literatury a vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli základních škol a obcí se základní školou.

Řízené rozhovory se soustředí na vazby základní školy na jiné školy, sociální charakteristiku žáků a jejich rodičů, vztahy vedení obce a základní školy, vztahy základní školy a komunity obce a na charakteristiku pracovníků základní školy.

Vstupní předpoklady bakalářské práce:

1. V západní, severovýchodní, východní a jižní okrajové části okresu Benešov předpokládáme existenci venkovských základních škol s malým počtem žáků, protože se zde nacházejí velmi malá venkovská sídla a obce, která jsou navíc zasažena depopulací. Tento předpoklad se netýká severní části okresu Benešov, který je zasažen suburbanizací Prahy, okolí Benešova (suburbanizace Benešova) a rozvojového pásu Čerčany – Benešov – Bystřice – Votice podél významné silniční komunikace a železnice Praha – Benešov – Tábor – České Budějovice. Podobný předpoklad měla ve své práci i Krinedlová (2018) a Koutová (2021), které ale řešily oblast Pošumaví.
2. Při dotazování představitelů venkovských základních škol bude zjišťován také podíl žáků ZŠ ze sociálně slabého prostředí. Vzhledem k charakteru okresu Benešov a jeho osídlení lze předpokládat, že na severu okresu ovlivňovaném suburbanizací Prahy a v rozvojovém pásu Čerčany – Benešov – Bystřice – Votice, ve zde ležících venkovských školách, bude menší podíl žáků ze sociálně slabého prostředí než ve venkovských školách periferně položených částí okresu Benešov. Důvodem je skutečnost, že na periferním venkově okresu Benešov žije chudší obyvatelstvo (částečně zaměstnané v zemědělství, případně v minulosti z části nezaměstnané) a že v uvedeném suburbánním a rozvojovém pásu mají obyvatelé dobře placená zaměstnání v Praze a v nedalekých městech. Zvláště pražští suburbanité jsou příslušníky vyšších sociálních a příjmových skupin. Suburbanizaci Prahy v severní části okresu Benešov (Pyšely, Čtyřkoly, Čerčany) zaznamenali ve svých pracích např. Ouředníček a kol. (2019).

3. Lze předpokládat, že ve venkovských základních školách s malým počtem žáků v okrese Benešov, zvláště v těch periferně položených, budou více zastoupeni učitelé bez vysokoškolského vzdělání, případně učitelé s neučitelským vysokoškolským vzděláním, a to ve srovnání s městskými a venkovskými základními školami s velkým počtem žáků. Důvodem je menší atraktivita malých venkovských základních škol, zvláště těch periferně položených, pro absolventy pedagogických fakult. Podobné zjištění učinila také Koutová (2021).

2. Problémy venkovských základních škol s malým počtem žáků v literatuře

2.1. Česká literatura

Článek *Obce s málotřídkou*, jejímž autorkou je **Kateřina Trnková (2008)**, se zabývá rozmístěním málotřídních základních škol v Česku, obslužnou vybaveností obcí s tímto typem základní školy a existencí různých sdružení či spolků v obcích s tímto typem základní školy. Autorka využívala dotazníkového šetření, kdy dotazníky byly rozeslány ředitelům málotřídních základních škol a zřizovatelům těchto škol (starostům příslušných obcí). Bylo zjištěno, že venkovské málotřídní školy se nacházejí v obcích, ve kterých je menší počet obyvatel – v obcích do 1500 obyvatel, tyto školy lze ale nalézt i v obcích s 500 obyvateli. V rámci krajů Česka bylo nejvíce málotřídních škol ve Středočeském kraji, v kraji Vysočina a v Plzeňském kraji.

Dále Kateřina Trnková uskutečnila průzkum obslužné vybavenosti obcí. Velká část obcí s málotřídkou měla potravinový obchod, hospodu, dětské hřiště, knihovnu a další. Třetí částí výzkumu bylo zjišťování přítomnosti občanského sdružení či spolků v obci. Jejich výskyt v obcích však nebyl nijak velký. O kulturu se tyto obce a také jejich základní školy často starají sami a není proto potřeba v tomto ohledu spolků a sdružení.

Druhou částí výzkumu Kateřiny Trnkové – obslužnou vybaveností obcí s málotřídní školou – se bakalářská práce také okrajově zabývá (využití obecní tělocvičny, sportovního areálu, kulturního domu pro potřeby školy při dotazování ředitelů a starostů obcí). Každopádně i existence málotřídky v obci je významnou vybaveností obce. Pokud zde málotřídky zanikne, jde o významné ochuzení vybavenosti obce s dalšími negativními dopady na stabilitu a demografii obce.

Problémy, které postihují málotřídní základní školy na venkově, se ve studii *Málotřídky v současném prostředí českého venkova* zabývá **Emmerová (2000)**. Na začátku studie se autorka věnuje charakteristice českého venkova, resp. tradiční české vesnici. Lidé žijící v takových vesnicích si dříve byli mnohem více blízcí, také proto, že byli více odkázáni jeden na druhého a na své zemědělské hospodářství a venkovské bydlení. Kulturní život v tradiční české vesnici nebyl úplně bohatý, souvisel zejména s tradičními svátky (dožínky, pout', Vánoce, masopust, Velikonoce), nicméně účast na akcích spojených s těmito svátky byla vždy veliká. V socialistickém období byl kulturní život v tradiční české vesnici často spojen s aktivitami místních spolků a sdružení, zejména hasičů, myslivců a tělovýchovných organizací. Důležitou roli hrála v tradiční české vesnici také místní málotřídní či úplná základní škola, která do značné míry zprostředkovávala kontakty mezi obcí a základní školou a mezi základní školou a rodiči žáků. Nejvýznamnějšími osobami v obci byli starosta obce (za socialismu předseda národního výboru), učitel (ka) v místní škole, místní praktický lékař, v religióznějších obcích, zvláště na Moravě, také

místní farář. Tyto osoby podporovaly místní základní školu, často také přesvědčovaly zde bydlící rodiče, aby posílali své děti do místní základní školy.

Od poloviny 20. století dochází k rychlejší depopulaci českého venkova a k přirozenému či řízenému zániku velkého množství venkovských málotřídních základních škol (byly v každé druhé vesnici). Populačně se rozvíjejí města, ve kterých se rozvíjejí úplné základní školy s velkým počtem žáků a s paralelními třídami. V 90. letech, po zásadních politických sociálních a ekonomických změnách, se projevuje snaha stabilizovat český venkov a obnovit jeho postavení. V některých obcích se místní obyvatelé a představitelé obcí snaží obnovit zrušenou základní školu. S tím je často spojena snaha o obnovu či vytvoření místní mateřské školy. Rodiče by pak nemuseli odvážet své děti do vzdálených školských zařízení ve velkých venkovských obcích či městech. Představitelé těchto obcí si od toho slibují větší stabilitu obyvatelstva, zejména setrvání mladých rodin s dětmi v obci.

Kateřina Emmerová se v této studii věnuje také málotřídním základním školám z pedagogického a psychologického pohledu. Jedná se o základní školy s malým počtem žáků ve třídách, ve kterých jsou spojeny některé, nebo všechny (jednotřídky) ročníky. Tato spojená výuka je pro učitele málotřídek náročná. Musí si dobře zorganizovat výuku spojených ročníků v jedné třídě prostřednictvím zadávání samostatných a skupinových prací. Pokud se to podaří, má to pozitivní efekt, neboť žáci jsou vychováni k samostatnému plnění úkolů. Jako další pozitivum tohoto slučování autorka uvádí větší spolupráci a přátelství žáků rozdílného věku v rámci jednotlivých tříd i celé základní školy. Dalším pozitivem je vytváření těsnějších vztahů mezi učiteli a rodiči žáků, protože žáků je ve třídách a škole méně a na venkově se většinou všichni dobře znají. To se týká i nepedagogických pracovníků školy – školníků, kuchařek a vychovatelek na jedné straně a rodičů žáků na straně druhé.

V postsocialistickém období autorka také zmiňuje vznik nestátních církevních a jiných soukromých základních škol na českém venkově. Všímá si demografických trendů v Česku a na českém venkově, zejména počtů dětí ve školním věku, které jsou důležité pro prognózu vývoje počtu a charakteru základních škol na venkově. Autorka nakonec své studie dospěla k názoru, že v dnešní době jsou již málotřídní základní školy na venkově brány jako plnohodnotné základní školy. Pokud jsou takové školy ve městech, tak se většinou jedná o nestátní základní školy s alternativními vzdělávacími programy, ve kterých je kladen důraz na individualitu žáka. V bakalářské práci lze studii Kateřiny Emmerové využít pro identifikaci a řešení problémů, které se vyskytují v málotřídních základních školách na českém venkově.

Stabilizací a rozvojem málotřídních základních škol na venkově se zabýval také **Martin Sedláček (2008)** ve studii zveřejněné v časopise *Studia paedagogica*. Zaměřil se na řízení

venkovských málotřídních základních škol. Studie zkoumala zejména roli ředitele školy a jeho úkony s touto rolí spojené. Ve studii byly zohledněny také vnější a vnitřní determinanty, které mohou řízení ředitele této školy ovlivňovat. Do šetření byly vybrány ty málotřídní základní školy, které se jeví jako relativně stabilizované – vybírány byly podle závěrečných zpráv České školní inspekce. Do šetření byly zahrnuty pouze ty málotřídní základní školy, ve kterých měl ředitel školy alespoň tříletou praxi a zkušenost s řízením takové školy. Byly použity metody pozorování každodenní práce ředitele, hloubkové rozhovory s ředitelem (a také s učiteli) a analýza dokumentů školy (výročních zpráv školy nebo závěrečné zprávy České školní inspekce).

Ředitel školy je vůdčí osobnost celé instituce, a proto by se mělo jednat o osobu, která má s vedením nějaké zkušenosti a dokáže si vybudovat přirozenou autoritu. Jeho úkolem je především vedení pedagogického sboru a celé školy, součástí jeho práce je také poměrně rozsáhlá školní administrativa. Dalším úkolem je prosazování a zviditelňování školy mezi ostatními školami a rovněž v rámci obce a regionu. Ředitel by měl podporovat různé aktivity pro obec a její komunitu, a to ve spolupráci s učiteli školy. Tyto aktivity jsou ale velmi časově a administrativně náročné, zvláště když v málotřídní základní škole bývá pouze ředitel a dva až tři učitelé.

Při nástupu do funkce se musí nový ředitel venkovské základní školy často potýkat s názorem, že minulý ředitel byl lepší. Musí tedy dokázat, že i on může přinést škole něco nového a lepšího. Pokud ředitele školy přijme komunita obce, přijmou ho také rodiče žáků. Ředitel školy by měl také dobře vycházet se starostou a zastupitelstvem obce. Ředitel je do své funkce ustanoven konkurzní komisí, ve které hrají důležitou roli představitelé obce. Někdy tak bývá ředitel školy pod nepřiměřeným tlakem starosty a zastupitelstva obce. Tento tlak pak může vyvrcholit dobrovolným odchodem ředitele školy, či jeho odvoláním.

Kučerová a kol. (2015) se věnují malým základním školám na trhu se vzděláváním v Česku. Autoři uvádějí, že se tyto základní školy nejvíce vyskytují v periferních (odlehklých) územích Česka. V oblastech, které mají nízkou hustotu zalidnění, velmi malá sídla, a také v oblastech vyloženě venkovských, nikoliv suburbánních nebo sídelně exponovaných. Cílem článku bylo analyzovat výskyt a rozmístění malých i větších základních škol a jejich spádových územích v SO OPR Turnov a následně analyzovat zdejší „trh se základním vzděláváním“. Silvie Kučerová, hlavní autorka článku, se na katedře geografie přírodovědecké fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem věnuje geografickým aspektům vzdělávání a školství v Česku.

Výzkum probíhal ve dvou fázích, v první fázi se charakterizovala školská síť a spádové regiony pro každou základní školu v řešeném území. Následně byly zvoleny čtyři modelové základní školy, v nichž se poté prováděl výzkum spádu žáků a vzdělávacího trhu. Součástí

výzkumu bylo i porovnání sítě základních škol a jejich spádových územích na Turnovsku v minulosti a v současnosti.

Autorka se také v článku zabývá financováním základních škol ze státního rozpočtu a z rozpočtů nižších samosprávních jednotek a obcí. Toto financování je do určité míry závislé na počtu žáků a učitelů, takže dochází k rozdílům ve financování jednotlivých základních škol. Základní školy jsou také různě úspěšné v získávání speciálních dotací a grantových projektových prostředků. Kvalita vzdělávání v jednotlivých základních školách, která by mohla být využita pro financování těchto škol, není v Česku dosud vyhodnocována. V Polsku nebo ve Velké Británii dochází k pravidelnému celostátnímu testování žáků a základní školy pak dostanou finanční příspěvky podle dosažených výsledků testování.

Valachová (2005) se zaměřuje na hodnocení přítomnosti a fungování venkovských málotřídních základních škol. Autorka se pomocí dotazníkového šetření snažila zjistit, jak vnímají existenci a fungování své málotřídní školy starostové obcí, a jak tuto existenci a fungování vnímají krajsí zastupitelé (v rámci celé České republiky). Téměř všichni dotázaní starostové odpověděli, že pokud by došlo ke zrušení jejich málotřídní základní školy, vedlo by to k úpadku prestiže obce a k odlivu obyvatel do jiných obcí, zvláště měst. Někdy by dokonce obce vykázaly ekonomické ztráty, protože by musely financovat údržbu budov zrušené školy. Starostové oceňují, že existence málotřídní základní školy v obci podporuje setrvávání mladých rodin s dětmi. Je to důležité pro budoucnost obce i pro její daňové příjmy. Mladé rodiny s dětmi oceňují, že nemusí každý den zajišťovat složitý, časově náročný a drahý převoz svých dětí do vzdálené základní školy. Krajsí zastupitelé měli podobný názor, k rušení fungující málotřídní základní školy by přistoupili jen v těch případech, kdy se dlouhodobě nedaří naplnit školu žáky. Také oni si myslí, že by rušením těchto škol došlo k destabilizaci venkova.

V další části výzkumu byl poptáván způsob umístění žáků do venkovských málotřídních základních škol. Všichni dotázaní (starostové obcí i představitelé kraje) by v případě, že by bydleli ve venkovské obci s málotřídkou, své dítě do této školy umístili. V případě starostů se většinou jednalo o absolventy této základní školy. Kvalita vzdělávání v těchto školách je podle nich srovnatelná se vzděláváním v úplných základních školách. Děti z venkovských málotřídních základních škol se podle nich dostávají na gymnázia, ve vědomostních soutěžích mezi základními školami se často umísťují na předních příčkách. Dalšími výhodami těchto škol jsou podle starostů dobré vztahy mezi žáky z různých ročníků v jedné třídě a škole, úzká spolupráce rodičů žáků a učitelů školy, a také dobré vztahy mezi žáky a pedagogy školy. Na těchto školách mohou dobře studovat i žáci se speciálními potřebami a s nutností individuálního přístupu.

2.2. Cizojazyčná literatura

Také venkov v západních vyspělých evropských zemích se potýká s depopulací, se sníženou porodností, a tedy s poklesem počtu žáků ve venkovských základních školách. Tento problém je zvláště výrazný ve skandinávských zemích, protože jsou zde většinou velké vzdálenosti mezi sídly, a tedy i základními školami a při zrušení základní školy musí žáci dojíždět na velké vzdálenosti. Zavíráním malých venkovských základních škol ve Finsku se zabývali **Autti a kol. (2014)**. Za rušením těchto škol ve Finsku jsou většinou příliš vysoké náklady na provoz, které si malé venkovské obce nemohou dovolit, někdy jsou to ale provozně-organizační důvody, kdy se obtížně hledají učitelé do těchto škol. Práce se zabývá analyzováním názorů na uzavření jedné malé venkovské základní školy z pohledu představitelů obce a jejích obyvatel. Obyvatelům byly v rámci výzkumu položeny 2 hlavní otázky, které se týkaly jejich vnímání důležitosti dřívější existence malé základní školy v obci a komunitě, a jejich názoru na uzavření této školy v obci.

Téměř všichni dotázaní obyvatelé souhlasili s tím, že škola byla v obci jediným vhodným shromažďovacím vnitřním prostorem, kde se potkávali místní obyvatelé na různých kulturních akcích pořádaných školou, obcí nebo samotnými obyvateli. Kvůli zrušení školy tak nemají obyvatelé kde trávit společný čas a přišli také o možnost konání kulturních akcí, protože jiný podobný prostor není v obci k dispozici. S uzavřením školy nesouhlasili ani rodiče žáků, ani starší obyvatelé. Téměř všichni totiž do této školy dříve jako žáci docházeli a měli na školu dobré vzpomínky. Tyto problémy vnímali i představitelé obce.

Finským venkovským základním školám se věnují i **Kalaoja, Pietarinen (2009)**. Jejich výzkum analyzuje vztahy mezi venkovskými málotřídními základními školami a komunitami jejich obcí, problematiku učitelů na těchto školách, a také školní prostředí uvedených škol. Autoři píší, že pokud dojde ke zrušení takové školy, musí si žáci zvykat na nové spolužáky a na větší kolektiv ve třídách městských základních škol, na menší možnosti sebeprezentace ve velkých kolektivech tříd, na přísnější dodržování školního řádu a na větší anonymitu v rámci městských základních škol. Musí si zvykat na nové specifické metody vyučování v těchto školách. Musí se také naučit dojíždět do městské základní školy. Tyto novinky mohou žákům způsobit psychické napětí, a to zejména mladším žákům.

V další části článku se autoři věnují učitelské profesi na malých venkovských základních školách. Autoři poznamenávají, že v městských základních školách mají učitelé méně organizačních a administrativních povinností, než ve venkovských základních školách. To se týká i ředitelů škol (ve velkých městských základních školách má ředitel k dispozici zástupce ředitele, sekretářku, účetní, atp.). Jelikož je v jedné třídě venkovské málotřídky více ročníků, musí učitel zvládat výklad učební látky více ročníkům během jedné hodiny, a to je velmi náročné. Dále autoři

uvádějí, že úkolem venkovského učitele je také udržování úzkých vztahů mezi venkovskou základní školou, příslušnou obcí a komunitou obyvatel této obce. Učitelé většinou spolupřádají kulturní aktivity v obci. Jsou také často členy místních spolků. Venkovský učitel, jako místní vzdělanec, vždy pomáhal ostatním obyvatelům vyřizovat některé složitější administrativní úkoly.

Pokud probíhají jednání o možném zrušení venkovské základní školy, potom to silně ovlivňuje sociální prostředí komunity obce (schází jistota další existence školy v obci, rodiče raději dávají své „prvňáky“ do jiné školy) a působení učitelů na této škole (učitelé ztrácejí zájem o dlouhodobé a vedlejší aktivity na škole, vyhledávají své další možné uplatnění). Pokud dojde ke zrušení venkovské základní školy, potom z venkovské obce odcházejí vzdělaní učitelé. Učitelé, kteří ve venkovské obci zůstanou, pak mívají problémy se svým novým uplatněním.

Aberg-Bengtsson (2009) porovnává venkovské základní školy s městskými základními školami ve Švédsku. Domnívá se, že mezi oběma typy škol by neměly být dělány rozdíly, protože oba typy mají svou specifickou kvalitu a své poslání ve vytváření podmínek pro základní vzdělávání dětí. Polemizuje s některými názory, že venkovské základní školy jsou méně kvalitní, a že jejich absolventi mají horší úroveň vzdělanosti, než absolventi městských základních škol. Autor se detailně zabýval problematikou rušení venkovských základních škol s malým počtem žáků, která byla ve Švédsku diskutována na přelomu tisíciletí v souvislosti s výrazným vylidňováním švédského venkova. Tehdy mnoho malých venkovských základních škol zaniklo, protože nebyly schopny ufinancovat svůj provoz, případně nebyly schopny přesvědčit rodiče žáků o své kvalitě.

Také ve Skotsku proběhla a stále probíhá výrazná depopulace venkova, zvláště v okrajových částech Skotska, na skotské vysočině a na severu Skotska – **Dowling (2009)**. Do jádrových oblastí Skotska, zejména do aglomerace Glasgow, Edinburgh a Aberdeen, směřují zejména mladí lidé, kteří zde pak zakládají rodiny s dětmi, které zde následně docházejí do základní školy. V periferních oblastech Skotska tak zůstává hlavně původní starší obyvatelstvo nebo se tam vrací obyvatelé, aby zde prožili důchodový věk.

Autor uvádí, že kvůli tomu došlo na skotském venkově k velkému úbytku žáků základních škol. Navíc mnoho rodičů dětí žijících na semiperiferním skotském venkově (v určité dosažitelnosti měst) posílá své děti raději do vzdálenějších městských základních škol, protože se obávají, že místní venkovské základní školy neposkytnou jejich dětem odpovídající vzdělání. Autor ve svém výzkumu využíval dotazníkového šetření rodičů dětí – potenciálních žáků základních škol. Dotazoval se na faktory, které ovlivňují rodiče při umístění jejich dětí do místní venkovské, či do vzdálenější městské základní školy. Snažil se také předat rodičům pozitiva, která s sebou přináší vzdělávání ve venkovské základní škole. Výše zmíněná spolupráce žáků mezi

jednotlivými ročníky v jedné třídě a škole, individuální přístup učitelů k žákům díky vzdělávání v menší skupině žáků a užší kontakty mezi učiteli a rodiči žáků.

V postsocialistické střední Evropě se udržitelností venkovských základních škol zabývala **Kovács (2012)**, která analyzovala problematiku segregace ve venkovských základních školách v Maďarsku. Konkrétně se jednalo o udržení jedné venkovské základní školy v souvislosti s umístěním většího množství romských žáků do této školy. Z důvodu velké koncentrace romských žáků došlo na přání rodičů k odlivu dětí maďarské národnosti do jiných, vzdálenějších základních škol. Základní škole v obci hrozilo uzavření z důvodu malého počtu žáků. Důvodem odlivu neromských dětí na jiné základní školy byla podle rodičů zhoršená kvalita vzdělání, zhoršená kázeň ve škole atp. Základní škola následně svolala obě národnostní komunity k jednání a k hledání společného řešení problému. Výsledkem byl návrat neromských dětí zpátky do základní školy, nalezení komunikačních kanálů mezi rodiči obou národností a ve výsledku také spolupráce neromských dětí s dětmi romskými.

2.3. Bakalářské, diplomové a dizertační práce

Předkládaná bakalářská práce navazuje na bakalářskou práci **Kateřiny Koutové (2021)**, která byla obhájena na katedře geografie pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 2021. K. Koutová se věnuje stabilizaci venkovských základních škol s malým počtem žáků v okresech Prachatice a Český Krumlov. Pomocí řízeného rozhovoru uskutečňovaného s řediteli, případně i s dlouholetými učiteli těchto škol, se snaží zjistit problémy, se kterými se tyto školy potýkají. Následně vytváří velké množství návrhů pro stabilizaci a rozvoj základních škol s malým počtem žáků. Základní školy byly vybrány náhodně – jednalo se o 5 úplných a 3 neúplné venkovské základní školy. Problémem bylo dotazování v době koronavirové krize. Předkládaná bakalářská práce využije některá zjištění z řízených rozhovorů a některé nástroje stabilizace a rozvoje z bakalářské práce Koutová (2021). Bude také možné porovnat odpovědi představitelů základních škol z okresů Prachatice, Český Krumlov a řešeného okresu Benešov, protože sled a formulace otázek řízeného rozhovoru v předkládané bakalářské práci a v bakalářské práci Kateřiny Koutové je ve značné shodě.

Další kvalifikační práce se zabývá aktivitami učitele v málotřídní škole na venkově – **Kateřina Pilerová (2018)**. Tato dizertační práce vznikla na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V úvodních kapitolách autorka nejprve podává charakteristiku málotřídek v Česku a jejich místa v české společnosti. Autorka diskutuje potřebné dovednosti učitele v málotřídní škole a potřebu přípravy učitelů na tuto výuku na pedagogických fakultách. Autorku zajímalo, jak se dotázaní učitelé připravovali na výuku, a jak si uspořádali výuku, pokud učili více

ročníků najednou. V analytické části autorka zkoumala, jak se liší aktivity učitele působícího na neúplné venkovské málotřídní základní škole a na úplné městské základní škole. Výzkum prováděla na vybraných základních školách v kraji Vysočina. Dotazovanými byli učitelé a učitelky vybraných základních škol. Všichni dotázaní učitelé málotřídek se shodli na tom, že nejtěžší je takové uspořádání výuky, kdy musí připravit výuku a současně samostatné úkoly pro jednotlivé ročníky soustředěné v jedné třídě. Učitel musí navíc reagovat na specifické potřeby žáků se vzdělávacími a dalšími problémy, protože těchto žáků ve školách přibývá.

Diplomová práce **Jany Kunešové (2020)** se zabývala vztahy učitel – žák na málotřídních základních školách. Také tato autorka rozlišovala prostředí venkovských málotřídních základních škol a prostředí základních škol městských. Do výzkumu zahrnula 9 učitelů tří vybraných málotřídních základních škol v Jihočeském kraji. Nejprve ze získaných odpovědí zjistila, že jako pozitivní vidí respondenti především individuální přístup ke každému žákovi, a s tím související individuální přístup k žákům se specifickými potřebami. Tento individuální přístup se pak odráží v kvalitě vztahů učitel – žák, i učitel – rodič žáka a celkově i v kvalitě vzdělání žáků. V další části diplomové práce autorka zkoumala klima celých málotřídních základních škol. Ve všech případech zjistila, že toto klima je velmi dobré, zabraňuje šikanám a jiným druhům agresí. Mezi negativa sledovaných málotřídních základních škol řadí respondenti velmi velké administrativní zatížení nejen ředitelů, ale také učitelů. Součástí diplomové práce je také kapitola věnovaná problémům pokračování žáků vycházejících z málotřídek na druhé stupně úplných základních škol.

I když se tato bakalářská práce věnuje stabilizaci venkovských základních škol s malým počtem žáků, je třeba zmínit také něco o metodách výuky, které se v tomto typu škol používají. Vyučovacími metodami v těchto školách se zabývala ve své diplomové práci obhájené na pedagogické fakultě Univerzity v Hradci Králové **Andrea Děkanová (2015)**. Uskutečnila dotazníkové šetření učitelů málotřídních základních škol v České republice. Cílem dotazování bylo zjistit, jaké konkrétní metody se v málotřídkách využívají, a proč právě tyto metody. Po vyhodnocení získaných dat došla autorka ke zjištění, že nejvíce využívanou metodou je metoda rozhovoru učitel – žák, dále pak vysvětlování a vypravování ze strany učitele. V případě rozhovoru učitelé uváděli, že tato metoda je vhodná zejména proto, že učitelé získávají okamžitou zpětnou vazbu, a navíc žáci mohou uplatnit své osobní názory. Co se týká komplexních výukových metod, tak podle autorky, respektive podle odpovědí učitelů, je nejčastější samostatná práce žáků, následuje skupinová a kooperativní výuka, na třetím místě je klasická frontální výuka, na dalších místech je pak například výuka ke kritickému myšlení, či výuka podporovaná počítačem. Tyto

odpovědi svědčí o specifčnosti výuky v málotřídkách ve srovnání s výukou na úplných základních školách, kde většinou převažuje klasická frontální výuka.

Důležitým aspektem v pohledu na málotřídní základní školu a její působení v obci je pohled rodičů žáků, kteří své děti do tohoto typu školy umisťují. **Anna Urbanová (2015)** se ve své bakalářské práci obhájené na filozofické fakultě Univerzity Pardubice pokusila tento pohled analyzovat pomocí rozhovorů s rodiči žáků a učiteli málotřídní základní školy v Žibřidicích (obec v Libereckém kraji). Navíc uskutečnila i dotazování rodičů budoucích „prvňáků“ (15 rodičů). Autorka chtěla zjistit důvody, proč rodiče své děti umisťují právě do málotřídky v Žibřidicích a ne do jiných okolních základních škol. V případě rodičů budoucích „prvňáků“ se také zajímala o způsob dojíždění do školy v Žibřidicích.

Autorka zjistila, že největší motivací pro rodiče v umisťování svých dětí do málotřídky v Žibřidicích je dobrá dostupnost této školy z místa bydliště žáků autobusovými a vlakovými spoji, důležité jsou také osobní zkušenosti rodičů s touto školou a její „rodinný“ charakter. Rodiče i učitelé se shodli, že pozitivem málotřídky jako takové je malý počet žáků ve třídě, který umožňuje individuálnější věnování se žákům a vzájemná spolupráce žáků. Negativem je ale také výuka žáků různých ročníků v jedné třídě, ze které někdy plyne nedostatečná práce žáků, pokud jim učitelé zrovna nemohou věnovat pozornost.

Jaký dopad má zánik málotřídky v obci na kulturní a společenský život v obci? Tímto tématem se zabývala **Pavλίna Váňová (2015)** ve své diplomové práci na Ústavu pedagogických věd filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Autorka si vybrala obec Senice (pravděpodobně v okrese Nymburk), ve které se málotřídní základní škola dříve nacházela. Pomocí dotazníků a rozhovorů s obyvateli obce se snažila zjistit jejich názory na kulturní a společenský život obce před uzavřením a po uzavření málotřídní základní školy. Většina dotázaných se shodla na tom, že pokud v obci škola existovala, byl kulturní a společenský život obce daleko bohatší, jelikož se na většině akcí, které se v obci pořádaly, podílela škola. Jednalo se například o různá vystoupení žáků na obecních akcích, o akce pro žáky a další děti obyvatel obce, případně i o působení učitelů školy v organizacích a spolcích obce. Docházelo tak ke zlepšování vztahů mezi obyvateli obce a základní školou, stejně tak mezi rodiči žáků a učiteli školy, i mezi žáky navzájem. Po zrušení obecní málotřídní základní školy v roce 1976 došlo k úpadku kulturního a společenského života v obci. Lidé museli za kulturou dojíždět do vzdálených míst. Odešli učitelé, kteří se na pořádání kulturních a společenských akcí podíleli, obec sama neměla k tomuto pořádání dostatek sil a prostředků.

3. Problémy venkovských základních škol s malým počtem žáků

3.1. Venkovské základní školy s malým počtem žáků v České republice

Podle MŠMT bylo v České republice k 30. 9. 2020 celkem 1.342 základních škol málotřídního typu. Z hlediska krajů jich bylo nejvíce ve Středočeském kraji (163) a nejméně v Karlovarském kraji (25). To se ale dalo z hlediska velikosti krajů předpokládat. MŠMT také uvádí počet žáků, kteří málotřídní základní školy po celé České republice navštěvují. K 30. 9. 2020 to bylo 83.366 žáků rozdělených do 2.398 tříd málotřídního typu (MŠMT 2020).

Podle K. Trnkové (2006) byl vývoj málotřídních základních škol započat již po zavedení povinné školní docházky. Málotřídní základní školy vznikaly ve větších vesnicích nebo na rozhraní několika menších vesnic. Vzhledem k menšímu počtu dětí v těchto vesnicích zde vznikaly málotřídní základní školy, obvykle dvoutřídky. Dalším důležitým mezníkem ve vývoji málotřídek bylo období první republiky. V té době se začaly řešit špatné hygienické podmínky v málotřídních základních školách, a také ne úplně vyhovující výukové postupy v těchto školách. Tyto problémy se začaly řešit až po skončení druhé světové války, a především po vydání Školského zákona v roce 1948. Právě od 50. let 20. století nastalo období rušení málotřídních („obecních“) základních škol na českém venkově. Zákon udával povinnost, aby málotřídní základní školu navštěvovalo alespoň 20 žáků. Pokud došlo k dlouhodobějšímu poklesu počtu žáků, musela být taková škola zrušena (Trnková 2006).

V 60. letech pokračovalo rušení venkovských málotřídních základních škol. Na konci 60. let se podporovaly ty venkovské základní školy, které byly plně organizované (úplné ZŠ – měly první i druhý stupeň). Docházelo k přesunům žáků z málotřídních základních škol do základních škol úplných, nacházejících se na venkově a také ve městech. Velmi se rozšířila síť linek a spojů autobusové dopravy, takže žáci z venkova mohli dojíždět do úplných základních škol lokalizovaných ve střediskových vesnicích a ve městech. Rušení málotřídek pokračovalo i během 70. a 80. let. Důvodem byla hlavně depopulace venkova, zvláště odlehlého venkova, kde málotřídky strádaly velmi malým počtem žáků (Trnková 2006).

Málotřídní základní škola je většinou venkovská základní škola, ale někdy se nachází i v okrajových čtvrtích měst (například v Českých Budějovicích jsou 3). Jde o školy neúplné, protože mají pouze první stupeň. Některé neúplné základní školy ale nemusí být málotřídkami, pokud mají 5 tříd se samostatnými ročníky. V rámci málotřídek dochází ke spojování dvou a více ročníků do jedné třídy. Toto spojování je nutné, protože tyto školy mají malé spádové území s malým počtem dětí ve školním věku.

Spojování ročníků do jedné třídy v málotřídce se některým rodičům i expertům zdálo nedobré z hlediska kvality výuky. To byl další důvod k rušení málotřídek. Málotřídní základní školy však mohou mít svou kvalitu, neboť se vyznačují vhodným klimatem a spoluprací mezi žáky různého věku a mezi učiteli a rodiči žáků. Proto se některé venkovské obce a komunity snaží málotřídky ve svých obcích udržet. Díky málotřídní základní škole v obci dochází ke stabilizaci obyvatel obce, protože mladé rodiny s dětmi mohou posílat své děti do této školy. Dochází také k zakládání málotřídních základních škol v suburbánních sídlech a obcích, jelikož pro zde bydlící obyvatele s dětmi je pohodlnější posílat své děti (ve věku 6 – 10 let) do zdejší školy, než je odvážet do školy ve městě (Hintnaus 1993).

Bohužel vybavenost málotřídních základních škol většinou není na vysoké úrovni. Podle Trnkové (2007), na konci 20. století, v 65 % málotřídních základních školách Česka chyběla tělocvična, v 67 % scházela jídelna a v 82 % se vytápělo pouze lokálním topením. V roce 2007 byly podle autorky tyto údaje o něco příznivější, ale málotřídky stále vykazovaly nedostatečnou vybavenost oproti městským základním školám. Autorka bakalářské práce zpochybňuje tyto údaje o nepřítomnosti jídelny a centrálního vytápění v málotřídkách, protože v pracích Krinedlová (2018) nebo Volf (2021), které zkoumaly vybavenost málotřídek na Prachaticku a Kutnohorsku, byla zjištěna mnohem vyšší vybavenost tohoto druhu. Je ale pravdou, že v málotřídkách většinou schází plně hodnotná tělocvična, a také vybavení tříd málotřídek není stále srovnatelné s vybavením tříd v městských základních školách. Často chybí počítače a interaktivní tabule ve třídách, scházejí počítačové učebny a prostory pro družiny (Trnková 2007).

Problémy jsou také patrné v kvalifikovanosti pedagogů venkovských základních škol. Tyto školy většinou leží na venkově a v periferních územích, kam se absolventům pedagogických fakult příliš nechce. Jak zjistili Krinedlová (2018) nebo Volf (2021), ředitelé venkovských základních škol často nemohou do svých škol získat kvalifikované učitele a musí využívat učitele pouze s nepedagogickým vysokoškolským vzděláním, či dokonce pouze se středoškolským vzděláním. To se pak odráží v kvalitě výuky a v zájmu rodičů posílat své děti do těchto škol, ve výsledku pak v jejich rušení. Ředitelé těchto škol také obtížně zajišťují některé specifické předměty – výuku anglického jazyka či hudební výchovy. Zajišťují je učiteli s dílčími úvazky, a to není pro stabilitu těchto škol dobré (Trnková 2007).

Způsob výuky na venkovských základních školách je specifický. Jelikož se zde v případě málotřídek vyučuje více ročníků v jedné třídě, je třeba použít specifické výukové metody. Učitel musí uskutečňovat přímou výuku pro ročníkovou skupinu žáků, a poté jim zadá samostatnou práci. Následně se pak musí věnovat podobným způsobem další ročníkové skupině žáků. Musí tedy dobře rozvrhnout jednotlivé aktivity v průběhu vyučovací hodiny. Zvláště náročné je to v případě

jednotřídek a dvoutřídek. Tento postup má ale i své výhody, protože podporuje samostatnou a skupinovou práci žáků a žáci, kteří splnili úkoly samostatné práce, mohou poslouchat výklad látky pro žáky dalších ročníků, a tím si tuto látku opakuji a fixují. Je na učitelích málotřídní školy, aby tuto výuku dobře zorganizoval, a aby zabránil rušivým elementům, které by při této výuce mohly vzniknout (Pilerová 2018).

3.2. Venkovské základní školy pohledem představitelů základní školy

Kvalita vedení základní školy následně ovlivňuje fungování a prestiž celé základní školy. Ředitel základní školy by měl být zkušenou osobou s autoritou a se smyslem pro vedení školského kolektivu. Dále by se mělo jednat o osobu, která bude připravena na velké a rozmanité administrativní zatížení, které značně omezuje rozsah jeho výukového zatížení. Mělo by jít o tolerantního a asertivního člověka, který je schopen vnímat problémy učitelů, žáků a jejich rodičů. Ředitel musí být schopen čelit kritice ze strany vedení obce, rodičů, a také školského úřadu a České školní inspekce. „Na kvalitě vedení školy záleží nejvíce, protože je hlavou celé instituce a je nejvíce vidět“ (Sedláček 2008).

Pro kvalitní fungování základní školy je důležitá kvalita jejího pedagogického sboru. To se zvláště týká venkovských základních škol, kde tento kolektiv není tolik početný, a kde jsou jednotliví učitelé „mnohem více vidět“ ve srovnání s městskými základními školami s mnoha učiteli. Také na učitele venkovských základních škol je kladeno velké administrativní zatížení, které je na větších školách rozloženo na více učitelů. K této administrativě pak musí učitel na venkově zvládnout výuku více ročníků najednou, a také organizování různých aktivit pro obec a její komunitu (Kunešová 2020).

Jak již bylo uvedeno výše, na českých venkovských základních školách působí značný díl nekvalifikovaných učitelů a je zde také větší zastoupení učitelů důchodového věku. Mladí učitelé vycházející z pedagogických fakult se na venkov nehnou. Chtějí být blízko městského dění a v případě málotřídek se obávají náročnosti výuky. Problémem je také skutečnost, že jejich praxe v průběhu jejich vysokoškolského vzdělávání se většinou odehrává na základních školách ve velkých městech, kde sídlí pedagogické fakulty. Protože většinou nepocházejí z obce s venkovskou školou, bývá problémem dojíždění do školy, popřípadě zajištění bydlení v obcích s venkovskou školou. Mladí učitelé také odchodem na venkov ztrácejí kontakty se svými spolužáky, přáteli a rodiči, jež jsou pro ně důležité (Koutová 2021).

Učitelé však uvádějí také některá pozitiva jejich působení na málotřídkách a dalších malých venkovských základních školách. Jak již bylo uvedeno dříve, v těchto školách a jejich třídách je méně dětí, takže se zde všichni dobře znají. Také rodičům žáků je méně a mezi učiteli a rodiči jsou

proto těsnější a častější vztahy. To se také promítá do vztahů základní škola – obec – komunita obce (Emmerová 2000).

3.3. Venkovské základní školy pohledem představitelů venkovské obce

Venkovská obec, ve které se malá venkovská základní škola nachází, je také obvykle zřizovatelem základní školy. Pouze výjimečně bývá takovým zřizovatelem právnická osoba, popřípadě registrované církve. Jak již bylo uvedeno výše, venkovské obce se většinou snaží základní školu na svém území udržet, je to důležité pro místní rodiče dětí ve školním věku, je to významné z hlediska kulturních aktivit zajišťovaných školou pro obec a je to důležité pro prestiž venkovské obce.

Starostové obcí s venkovskou základní školou, včetně těch málotřídních, se shodují, že pokud by došlo ke zrušení školy, vznikly by obci značné problémy. Mladé rodiny s dětmi by mohly z obce odcházet tam, kde škola zůstala, zbylé děti ve školním věku by musely dojíždět do vzdálených základních škol, kulturní akce obce by byly ochuzeny o účast žáků a pedagogů školy. Se zrušením základní školy vyvstává pro obec otázka, jak naložit s uvolněnou budovou školy, která je ve vlastnictví obce. Do uvolněné budovy lze lokalizovat obecní úřad, mateřskou školu, obecní knihovnu, lze v ní vytvořit obecní byty. Tyto transformace bývají nákladné. Pokud budova zůstane prázdná, musí se udržovat (Valachová 2005).

Pro venkovskou obec a venkovskou základní školu je důležitá jejich vzájemná spolupráce. Obě instituce se navzájem ovlivňují, doplňují a bývají na sobě závislé. Pravdou je, že základní školu zřizuje obec, a že obec financuje její údržbu a technický provoz. Ředitele do značné míry ovlivňuje vedení obce. Má silnou pozici v konkurzní komisi pro jmenování ředitele a má také silné postavení v rámci školské rady základní školy. Někdy lze pozorovat napětí mezi vedením obce a vedením základní školy v obci. Tato situace nastává tehdy, pokud došlo k zásadní změně ve vedení obce (do vedení obce přišli jiní lidé), které nemá s ředitelem a dalšími pedagogy školy dobré vztahy.

Stejně tak jako základní škola často využívá některé objekty ve vlastnictví obce (venkovní sportoviště, tělocvičnu, kulturní sál), tak také obec a její obyvatelé často využívají učebny školy, případně školní tělocvičnu, pro kulturní a další aktivity obce, spolků a dalších organizací. Budova školy se tak stává centrem místní komunity (Majsniarová 2019).

Budova základní školy bývá většinou majetkem obce. Obec ze svého rozpočtu financuje běžnou údržbu a technický provoz základní školy. K dovybavení školy nebo při významné rekonstrukci ředitelé využívají různé grantově-projektové prostředky nebo dotační tituly poskytované kraji a ministerstvem školství. Obec však mnohdy nemá tak veliký rozpočet, aby

údržbu a technický provoz školy zvládla sama. Okolní obce, které do školy posílají své děti, by měly obci přispívat podle počtu docházejících dětí. To se ale často neděje (Koutová 2021). V zahraničí dochází k získávání dalších financí pro základní školu prostřednictvím testování žáků a jiného zjišťování jejich vzdělávacích výsledků, kvalitní školy se tak dostávají k většímu přidělu financí. V České republice tento postup bohužel zaveden není (Kučerová a kol. 2015).

I když financování vzdělávání na základních školách, tedy zejména financování platů pedagogických pracovníků, nezajišťuje obec, přesto má toto financování na obec a její základní školu vliv. Až do roku 2021 existovaly normativy v počtu žáků na třídu. Tyto normativy byly sice pro málotřídky relativně příznivé (mohly mít menší počty žáků ve třídách), nicméně při náhlém propadu počtu žáků ve třídách nebyly normativy splněny a mohlo dojít ke zrušení těchto škol. Ministerstvo školství zavedlo v roce 2021 nový systém financování základních škol. V současné době jsou i základní školy s malým počtem žáků financovány podle vyučovacích a dalších hodin učitelů na všech základních školách, i když s určitými omezeními (MŠMT 2021a).

V posledních letech se hodně diskutovalo o výši učitelských platů. Tlak veřejnosti zapůsobil na politiky a ti prosadili růst těchto platů. To mělo příznivý dopad i na učitele venkovských základních škol. Ředitelé škol začali pociťovat větší zájem o učitelskou profesi a příchod nových učitelů do jejich základních škol. Učitelské platy na malých venkovských základních školách jsou ale stále nižší než na základních školách městských.

3.4. Venkovské základní školy pohledem obyvatel venkovské obce

Jak již bylo uvedeno výše, aktivity venkovské základní školy ve sféře kultury, včetně účasti na různých slavnostech a dalších akcí obce, zásadním způsobem zkvalitňují kulturní a společenský život obce. Nejčastěji se jedná o recitaci, zpěv, sborový zpěv, hudební, divadelní a taneční vystoupení a další aktivity žáků, které jsou připraveny jejich učiteli v rámci výuky nebo zájmových kroužků. Kulturu v obci také obohacuje aktivní účast členů pedagogického sboru na kulturních a společenských akcích obce, a také pomoc učitelů při organizování těchto akcí.

Na venkově jsou často zavedené rituály spojené se svátečními událostmi typu masopust, velikonoční koledy a pomlázka, pálení čarodějnic, obecní pout', dožínky, mikulášská nadílka nebo rozsvěcení vánočního stromu. Všechny těchto akcí se žáci a učitelé často aktivně účastní.

Je třeba se také zmínit o vztahu obyvatel venkovské obce k samotné základní škole v obci. Mnozí obyvatelé obce do této školy ve svém dětském věku docházeli. Vzpomínají na prostředí školy, na své učitele, spolužáky a na to, co jim tato škola dala pro život. Vše může být podpořeno účastí těchto obyvatel na současných kulturních a společenských aktivitách školy, včetně výročních slavností školy, kam docházejí bývalí absolventi.

V literatuře se často diskutuje otázka rozhodování rodičů o posílání svých dětí do místní malé venkovské školy, či do vzdálenější velké základní školy, většinou lokalizované ve městě. Rodiče většinou uvádějí, že pokud má škola v jejich obci dobré renomé, není nad čím přemýšlet, volí tuto školu. Příznivě oceňují menší velikost školy a menší počty žáků ve třídách, styl a organizaci výuky, znalost prostředí a učitelů školy a celkové rodinné klima této školy. Důležitá je rovněž blízkost budovy školy pro jejich děti, které nemusí do školy dojíždět a vyhnou se tak brzkému vstávání, časovým ztrátám při dojíždění a čekání na spoj a nebezpečím číhajícím na cestě. V případě, že se jedná o školu, která má v obci špatnou pověst, volí rodiče raději složitější dojíždění svých dětí nebo jejich každodenní dovážení do vzdálenější školy.

Přes výše uvedené, existují rodiče, kteří pro své děti volí hned od začátku raději městskou základní školu. Zdůvodňují to lepší vybaveností městské školy, údajnou vyšší kvalifikovaností učitelů městské školy, vyhovuje jim uspořádání tříd podle ročníků, a tedy podle věku dítěte ve velkých školách, vyzdvihují speciální zaměření některých základních škol ve městech (Koutová 2021).

4. Charakteristika okresu Benešov z hlediska řešené problematiky

Okres Benešov leží jižně od Prahy, v rámci Středočeského kraje. Sousedí s okresy Příbram na západě, Praha-západ a Praha-východ na severu, Kutná Hora na východě a Tábor, Pelhřimov a malým rozhraním také Havlíčkův Brod na jihu. Od severu k jihu prochází okresem významný komunikační tah, silniční i železniční, a to ve směru Praha – Benešov – Tábor – České Budějovice. Nelze opomenout ani dálnici Praha – Jihlava – Brno procházející východní částí okresu Benešov, umožňující dopravu obyvatel z území do Prahy.

Svou rozlohou 1.475 km² se okres Benešov umísťuje na druhém místě v rámci okresů Středočeského kraje. Hustota zalidnění v řešeném okresu je ale jen 67,6 obyv./km². To vyplývá z poměrně malého počtu obyvatel okresu – 99.742 obyvatel v roce 2021 (ČSÚ 2021). Poměrně nízká hustota zalidnění je ale uvnitř okresu značně rozdílná. Malé hustoty zalidnění jsou zejména na jihovýchodě okresu, dál od částí zasažených suburbanizací Prahy a dál od sídelní osy Čerčany – Benešov – Bystřice – Votice. Z hlediska věkové struktury tvoří největší skupinu obyvatel okresu Benešov lidé ve věku 15-64 let – 62,4 %. Děti do 14 let tvoří 16,8 % a senioři ve věku 65 a více let 20,8 % (Tabulka 1, ČSÚ 2020).

Okres Benešov je tvořen třemi SO ORP – Benešov, Vlašim, Votice a pěti SO POÚ – Benešov, Týnec nad Sázavou, Sázava, Vlašim, Votice. Okres je dále rozčleněn do 114 obcí – Obr. 1, z toho je 9 městských obcí s městským úřadem (Bystřice, Neveklov, Pyšely, Sázava, Trhový Štěpánov, Týnec nad Sázavou, Vlašim, Votice) a 11 městysových obcí s úřadem městyse (Čechtice, Český Šternberk, Divišov, Křivsoudov, Louňovice pod Bláníkem, Maršovice, Načeradec, Netvořice, Neustupov, Vrchotovy Janovice, Zdislavice) – Obr. 2. Jde ale o administrativně a historicky určená města a městyse. Mnohá z nich nespĺňují geografickou kategorii měst a městyse počtem obyvatel, a mnohdy ani svým urbanismem. V bakalářské práci budou proto za města považována pouze města Benešov, Vlašim, Votice, Týnec nad Sázavou a Sázava. Ostatní sídla budou sídly venkovskými, případně suburbánními.

Benešov je středně velkým městem s 16.804 obyvateli. Má úřad ORP, střední školy, nemocnici a velké množství nákupních služeb pro obyvatele. Vlašim je poněkud menším městem (11.496 obyvatel), má ale významný průmyslový podnik (Sellier & Bellot), úřad ORP, střední školy a řadu dalších služeb pro obyvatele. Votice jsou malým městem (4.547 obyvatel) s úřadem ORP, položeným na významné silniční komunikaci směřující na Tábor. Týnec nad Sázavou má průmysl a 5.699 obyvatel. Leží už v suburbánním zázemí Prahy. Sázava je malým městečkem řídice zalidněného středního Posázaví, má 3.748 obyvatel. Zde uvedené údaje o počtu obyvatel jsou za obce, pocházejí z ČSÚ (2021) a váží se k 1. 1. 2021.

Obrázek 1. Obce a SOORP okresu Benešov (k 1. 1. 2016)

Zdroj: Český statistický úřad Středočeského kraje

Obrázek 2. Města a městyse v okrese Benešov (2020)

Zdroj: Český statistický úřad Středočeského kraje

Severní část okresu Benešov je zasažena suburbanizací Prahy (Ouředníček a kol. 2018). Jedná se hlavně o obce Pyšely, Čtyřkoly, Čerčany, Nespeky a další, v rozumném časovém dosahu automobilem či vlakem od Prahy. Periferní území okresu Benešov by se dala vymezit časovou dostupností do uvedených měst, zvláště těch středně velkých, automobilem či veřejnou dopravou. Rozsáhlá periferní území obcí se nacházejí jihovýchodně od Vlašimi, v okolí Louňovic pod Blaníkem, Načeradce, Čechtice a Trhového Štěpánova. Také jižní část Voticka je odlehlá, leží ale

na významné komunikaci. Dalším periferním územím je Neveklovsko – jihozápadně od Benešova. Do okresu Benešov zasahují chatové oblasti pražských majitelů (Kubeš 2011). Množství chat se nachází u Krhanic a v celém Posázaví až po Český Šternberk. Rekreační chalupy jsou hlavně ve výše uvedených periferních venkovských územích, ve zdejších vesnicích.

Tabulka 1. Charakteristiky obyvatel SO POÚ okresu Benešov (2020)

SO POÚ	Počet obyvatel	Index vývoje počtu obyvatel 2020/2011	Podíl obyvatel ve věku 0-14 let [%]	Podíl obyvatel ve věku 15-64 let [%]	Podíl obyv. ve věku 65+ [%]	Počet dětí ve věku 0-14 let	Index vývoje počtu dětí ve věku 0-14 let	
							2020/2011	2020/2015
Benešov	45 002	1,08	17,6	63,0	19,5	7 898	1,21	1,09
Týnec n. S.	10 693	1,06	17,1	60,9	22,0	1 831	1,17	1,08
Sázava	5 640	1,01	16,0	61,6	22,4	905	1,04	1,02
Vlašim	25 947	1,01	15,7	62,3	22,0	4 080	1,15	1,10
Votice	12 460	1,01	16,4	62,3	21,3	2 043	1,09	1,02
Okres Benešov	99 742	1,05	16,8	62,4	20,8	16 757	1,17	1,08

Zdroj: ČSÚ (2020)

V Tabulce 1 lze nalézt demografické charakteristiky obyvatel všech SO POÚ okresu Benešov. Populačně nejvýznamnější je SO POÚ Benešov se 45.002 obyvateli (44,57 % obyvatel okresu). Na druhém místě je SO POÚ Vlašim, na dalších místech pak SO POÚ Votice, Týnec nad Sázavou a Sázava s pouhými 5.640 obyvateli (5,60 % obyvatel okresu). Jak již bylo uvedeno výše, severní část okresu je zasažena suburbanizací. To se projevuje i v populačním růstu SO POÚ Benešov a Týnec nad Sázavou. Nicméně žádný SO POÚ sledovaného okresu mezi lety 2011 – 2020 neztrácel obyvatelstvo – Tabulka 1. Suburbanizace se promítá i do věkové struktury obyvatel, zejména do podílu dětí a seniorů, protože suburbanité jsou především příslušníky mladých rodin s dětmi (Kubeš, Nováček 2019) – Tabulka 1. Pro bakalářskou práci jsou klíčové údaje o počtu dětí. Ty jsou za SO POÚ v posledních třech sloupcích Tabulky 1. Vývoj počtu dětí je v posledních letech poměrně příznivý, ale jde jen o slabší vlnu po předchozím poklesu porodnosti.

Charakteristika školství okresu Benešov je v kapitole 5.1.

5. Metodika práce

5.1. Venkovské základní školy v okrese Benešov a jejich výběr pro dotazování

Okres Benešov je územně rozsáhlým okresem (1.475 km²), který má (rok 2021) značný počet obyvatel (99.742 obyvatel), a tedy i relativně velký počet dětí ve školním věku 5-14 let (11.432 dětí). Tomu odpovídá poměrně vysoký počet zdejších základních škol – v roce 2021 bylo v Rejstříku školských zařízení (MŠMT 2021b) celkem 39 základních škol z tohoto okresu. Velká většina základních škol byla státních, ale byla zde i jedna církevní základní škola (Petroupim), jedna soukromá Montessori ZŠ (Bukovany) a jedna soukromá sportovní základní škola (Chocerady). Tyto nestátní základní školy získávají také prostředky ze státního rozpočtu na vzdělávání, ale většinou v mírně omezené míře. Další prostředky získávají ze školného. Většinou se jedná o školy s menším počtem žáků.

Mezi uvedenými 39 základními školami byly tři *speciální (a praktické) základní školy*. Jsou lokalizovány do měst okresu, konkrétně do Benešova, Vlašimi a Votic, aby do nich mohli dojíždět žáci ze širokého venkovského okolí. Mívají třídy se sloučenými i oddělenými ročníky a bývá v nich málo žáků, aby se jim pedagogové mohli více věnovat. V této bakalářské práci nebudou řešeny.

V rámci uvedených 39 základních škol převažují *úplné základní školy*, které mají první i druhý stupeň. Těchto škol je v okrese Benešov celkem 34, po odečtení speciálních ZŠ a nestátních ZŠ jich je 28. Na druhém stupni musí mít jednotlivé ročníky samostatné třídy, což bývá u venkovských základních škol s malým počtem žáků problém. Na prvním stupni mohou mít sloučené ročníky ve třídě i tyto úplné základní školy. *Neúplných základních škol*, které mají pouze první stupeň, je v okrese Benešov pouze 5 (Olbramovice, Teplýšovice, Křečovice, Lešany, Louňovice pod Bláníkem). Vždy jsou málotřídního typu (dvoutřídní a třítřídní) a všechny jsou státní.

Základní vzdělávání na druhém stupni zajišťují také *víceletá gymnázia*, na která nastupují žáci většinou v šestém ročníku. V okrese Benešov jsou taková gymnázia pouze v Benešově a Vlašimi.

Pro účely bakalářské práce je dobré rozčlenit výše uvedené základní školy podle typu sídel, ve kterých se nacházejí. *Městské základní školy* se vyskytují ve městech (Benešov, Vlašim, Votice, Týnec nad Sázavou a Sázava). Ve všech případech jde o základní školy úplného typu. V Benešově se jedná o tři základní školy (+ 1 speciální), ve Vlašimi o dvě základní školy (+ 1 speciální), ve Voticích o jednu základní školu (+ 1 speciální), v Sázavě a v Týnci nad Sázavou je také jen jedna základní škola. Bakalářská práce se ale soustřeďuje na *venkovské základní školy*, kterých je

v okrese Benešov celkem 28 (z toho 1 církevní a 2 soukromé). Z těchto venkovských základních škol je 5 škol málotřídních (*venkovské málotřídky = venkovské neúplné základní školy*).

V bakalářské práci jsou venkovské základní školy v okrese Benešov dále rozčleněny do několika typů podle počtu žáků na třídu. V případě úplných venkovských základních škol sledujeme typ *venkovské úplné základní školy se středním počtem žáků na třídu* (Čerčany, Chocerady, Neveklov, Trhový Štěpánov, Krhanice, Divišov, Netvořice, Bystřice, Poříčí nad Sázavou), *venkovské úplné základní školy s malým počtem žáků na třídu* (Dolní Kralovice, Pyšely, Čechtice, Chotýšany, Postupice, Jankov, Vrchotovy Janovice) a *venkovské úplné základní školy s velmi malým počtem žáků na třídu* (Miličín, Petroupim, Načeradec, Zdislavice). V případě neúplných venkovských základních škol rozlišujeme typ *venkovské neúplné základní školy se středním počtem žáků na třídu* (Olbramovice, Teplýšovice) a *venkovské neúplné základní školy s malým počtem žáků na třídu* (Křečovice, Lešany, Louňovice pod Blaníkem).

Ze všech výše zmíněných venkovských základních škol se do výběru bakalářské práce dostalo 9 základních škol z celého sledovaného okresu Benešov. Snahou bylo získat informace o venkovských základních školách všech výše uvedených typů. Vybrány byly 2 venkovské neúplné základní školy rozdělené do dvou typů podle počtu žáků a 7 venkovských úplných základních škol, které byly rozčleněny do tří typů podle počtu žáků. Devět základních škol není velký počet, ale součástí výzkumu bylo i dotazování představitelů obcí, ve kterých se základní školy nacházejí. Z časových důvodů tedy nebylo možné soubor sledovaných venkovských základních škol rozšířit.

Některé otázky dotazníku jsou citlivé, jejich odpovědi by mohly poškodit sledované základní školy, jejich představitele a učitele. Respondentům tedy byla slíbena anonymita jejich osoby i jejich školy, aby bylo možné se k potřebným informacím dobrat. Z tohoto důvodu není uvedeno zařazení sledovaných základních škol v Tabulkách 3 – 8.

5.2. Dotazník řízeného rozhovoru pro ředitele ZŠ a starosty obcí

Dotazník řízeného rozhovoru pro představitele základních škol (Dotazník 1) původně sestavili doc. Jan Kubeš a Bc. Kateřina Koutová pro tvorbu bakalářské práce Kateřiny Koutové (2021). Následně došlo k úpravě některých otázek, nicméně většina otázek dotazníku zůstala. Dotazník pro představitele obcí se základní školou (Dotazník 2) připravila autorka bakalářské práce spolu s vedoucím bakalářské práce na podkladě předchozího dotazníku pro představitele základních škol. Většina otázek je koncipována tak, aby bylo možné porovnat odpovědi představitelů základní školy a představitelů příslušné obce.

Na rozdíl od práce Koutová (2021) dotazovanými představiteli základních škol byli pouze ředitelé těchto škol. V případě představitelů obcí to byli starostové obcí, v jednom případě to byl

místostarosta obce (jelikož se jednalo o větší obec a starosta byl časově zaneprázdněn). Některé otázky prvního dotazníku jsou vyplňovány tazatelkou dotazníku, tedy autorkou bakalářské práce – otázky charakterizující typ a polohu základní školy (potřebné údaje z map, rejstříku a statistik) a otázka vyhodnocující webové stránky základní školy. Všechny otázky jsou jasně formulované, v odpovědi se uvádí ano/ne, počet, podíl v %, někde jsou navrženy možné odpovědi.

Nyní ke struktuře dotazníku pro řízený rozhovor s představitelem základní školy (Dotazník 1). Otázky jsou zde rozděleny do šesti okruhů. Nejprve jde o celkovou *charakteristiku základní školy* (1.). Zde se zjišťuje geografická charakteristika konkrétního sídla a obce se základní školou, poté se otázky zaměřují na zřizovatele a na typ základní školy – zda jde o úplnou či neúplnou základní školu, a v případě neúplné, zda jde o pětiletou, čtyřletou, tříletou, dvouletou, jednoletou základní školu. Zajímá nás také případné organizační propojení s mateřskou či jinou institucí obce. Dále se v prvním okruhu zjišťují informace o počtu tříd a počtu žáků, přičemž tazatelka vypočítá počet žáků na jednu třídu, vše v rozdělení na I. a II. stupeň. Vybavenost základní školy (družina, kuchyně, jídelna, tělocvična, venkovní sportoviště, počítače ve třídách, počítačová učebna) je indikátorem kvality školy. Bakalářská práce není vyloženě zaměřena na problémy výuky v období koronavirové krize, nicméně jeden dotaz na toto téma dotazník obsahuje. Na závěr tazatelka zhodnotí kvalitu webových stránek základní školy podle dílčí metodiky Kateřiny Koutové (Koutová 2021). Hodnocené charakteristiky a jejich možnosti jsou uvedeny v Tabulce 2.

Tabulka 2. Kritéria hodnocení webových stránek zkoumaných základních škol

Kritéria hodnocení webových stránek	
I.	<i>Grafické zpracování:</i> α) grafické zpracování výborně doplňuje obsah webu a je konzistentní v rámci celého webu, β) grafické zpracování je akceptovatelné, nicméně je zde prostor ke zlepšení, γ) grafické zpracování je nepřehledné, nekonzistentní a málo vhodné
II.	<i>Uživatelská přívětivost:</i> α) přehledná a konzistentní hlavní navigace, β) některé požadované prvky chybí nebo nejsou provedeny vhodně, γ) většina požadovaných prvků chybí
III.	<i>Mapa webu:</i> α) mapa stránek je přítomna, je aktuální a využívá odkazy na uvedené části webu, β) mapa stránek je přítomna, ale není úplná nebo aktuální nebo nepoužívá odkazy, γ) požadovaný prvek chybí
IV.	<i>Aktuálnost poskytovaných informací, frekvence přispívání:</i> α) web obsahuje aktuální a platné informace, zastaralé informace jsou viditelně označeny (např. v rubrice archiv), příspěvky jsou ve školním roce přidávány několikrát týdně, β) web je aktualizován, ale ne ve všech svých částech nebo příspěvky přibývají méně často než jednou týdně, γ) web poskytuje i neaktuální informace, které mnohdy nelze od aktuálních jednoduše odlišit
V.	<i>Harmonogram školního roku:</i> α) web obsahuje důležité termíny organizace aktuálního školního roku (dny ředitelského volna, prázdnin, vysvědčení atp.) a plán školních akcí (třídní schůzky, den otevřených dveří, akademie, výlety tříd atp.), β) termíny jsou uvedeny, informace ale působí nepřehledně, např. akce a termíny není možné u škol filtrovat, γ) většina požadovaných údajů chybí
VI.	<i>Přístupnost výukových materiálů:</i> α) web umožňuje přístup do systému, který žákům zprostředkovává materiály k výuce, žáci zde mohou odevzdávat úkoly, spolupracovat atp., β) viz α), ale méně dokonalé, γ) web na takový systém neodkazuje
VII.	<i>Školní informační systém:</i> α) web umožňuje přístup do školního informačního systému, ve kterém mohou rodiče sledovat hodnocení, docházku, komunikovat se školou atp., β) viz α), ale méně dokonalé nebo méně úplné, γ) web na informační systém neodkazuje

Zdroj: Eduin (2020), Koutová (2021)

V druhé skupině otázek se zjišťují *vazby základních škol na jiné základní školy* (2). První otázka se týká pouze základních škol neúplných a poptává umístování žáků na II. stupeň základní školy. Na další otázky již odpovídají představitelé obou typů základních škol – jedná se o dotaz na pořádání žákovských akcí s okolními základními školami, neformální vazby učitelů z jiných základních škol (které by se týkaly vzdělávání) a pocíťování konkurence mezi jednotlivými základními školami (týká se hlavně spádovosti žáků do škol). Na závěr se tazatelka snaží zjistit, jaká je úspěšnost žáků v přijímání na gymnázia a zda základní škola spolupracuje s jinou základní školou v cizině.

Třetí skupina otázek se týká *sociální charakteristiky žáků základní školy a jejich rodičů* (3). Tazatelka se ptá na podíl žáků ze sociálně slabého prostředí a na pomoc těmto žákům ze strany školy. Zjišťován je také podíl žáků se vzdělávacími a výchovnými obtížemi, podíl žáků národnostních menšin, podíl žáků, kteří nemají doma počítač, resp. internet, vše s podrobnějším popisem problémů. Všechny tyto dotazy umožňují zachytit sociální charakteristiku žáků. Dále se otázky týkají vztahů žáků ve třídách a účasti rodičů na třídních schůzkách. Stejně tak je důležitá otázka navazování vztahů mezi učiteli a rodiči žáků, zvláště v prostředí venkova a u malých základních škol.

Čtvrtý okruh otázek je zaměřen na vztah *vedení obce a základní školy* (4). Otázky se týkají především spolupráce obou institucí. V prvních otázkách se řeší úspěchy a problémy ve financování základní školy ze strany obce, dále péče o budovu základní školy nebo jiná podpora školy ze strany obce (například v přidělování bytů učitelům). Dále tazatelka zjišťuje pomoc veřejným aktivitám obce ze strany základní školy a pomoc aktivitám základní školy ze strany obce. To je specifikum základních škol na venkově, kde základní školy výrazně přispívají do kulturního života obce. Další otázky zjišťují, zda jsou v zastupitelstvu obce nějakí zaměstnanci základní školy a jestli z toho má škola nějaké výhody. V další části jsou získávány informace o projektech žáků základní školy, které by se týkaly rozvoje obce (a zda je obec využívá). Budova venkovské základní školy je klíčovým místem sídla venkovské obce, může být využívána i mimo výuku základní školy. Venkovské základní školy nejsou tak dobře vybaveny, někdy jsou závislé na využívání budov a dalšího vybavení obce (obecní tělocvična, obecní sportoviště, kulturní sál) – také tento problém řeší jedna z otázek.

Předposlední, pátý okruh otázek, se zaměřuje na *vztahy komunity obce a základní školy* (5). Nejprve se tazatelka ptá na školskou radu a její fungování ve vztahu k rozvoji základní školy. Školská rada je důležitá, ale musí fungovat a vyvíjet činnost. Další otázka zjišťuje, zda se základní škola snaží utvářet regionální a obecní znalosti žáků (například v rámci výuky vlastivědy). Důležitou otázkou je otázka mapující prestiž základní školy v očích rodičů žáků (viz posílání dětí

do vzdálených městských základních škol). Prestiž základní školy také posiluje setkávání bývalých žáků základní školy (další otázka). Poptávány jsou také aktivity pořádané základní školou pro obyvatele obce. Dotaz směřuje i opačně – na aktivity obce určené pro základní školu.

Poslední otázky Dotazníku 1 se věnují *pracovníkům základní školy* (6). Zjišťuje se počet učitelů působících na základní škole. Je zjišťován důvod příchodu ředitele na základní školu. Poptávají se pozitiva a negativa klimatu základní školy. Ředitel je také dotazován na rozsah jeho administrativního zatížení. Zkoumá se účast učitelů na DVPP (Dalším vzdělávání pedagogických pracovníků), zjišťuje se počet pedagogických asistentů (včetně odůvodnění jejich působení). Představitel základní školy by se také měl vyjádřit k tomu, jak učitelé využívají 8 hodinovou pracovní dobu v rozdělení na výuku a jednotlivé nevýukové aktivity. Následují podrobné informace týkající se charakteristik jednotlivých učitelů základní školy, dotazy směřují zejména na jejich kvalifikaci, délku působení, pohlaví a místo bydliště. Odpovědi budou zapisovány tak, aby nedošlo k problémům z hlediska GDPR. Představitel základní školy bude nakonec dotázán na případné personální problémy základní školy.

Nyní ke struktuře dotazníku pro řízený rozhovor s představitelem obce se základní školou (Dotazník 2). V tomto dotazníku je pouze jeden okruh otázek. Řeší opět *vztah vedení obce a základní školy* (1.). Jednotlivé otázky jsou podobné jako v příslušném okruhu v předchozím dotazníku. Jsou zde ale i odlišnosti. Tazatelka se ptá na vztah představitele obce k základní škole (například, jestli do ní chodil), proč v obci základní škola existuje a jakou má budoucnost, nebo jaký názor mají na základní školu ostatní zastupitelé.

Autorka bakalářské práce také kontaktovala představitele školských odborů na příslušných obcích s rozšířenou působností a zjišťovala problémy spojené s fungováním venkovských základních škol v okrese Benešov, zvláště těch s malým počtem žáků. Využívala také některé koncepční materiály týkající se základního školství v řešeném okrese.

5.3. Organizace a průběh dotazování, zpracování odpovědí

Do řízených rozhovorů bylo zapojeno celkem 9 základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov a 7 představitelů obcí s šetřenou základní školou z tohoto okresu. Jelikož se jednalo o časově náročné dotazování, navíc v době koronavirové epidemie, mnohým představitelům se do řízeného rozhovoru nechtělo, nebylo tedy možné zapojit do dotazování více základních škol a více starostů obcí. Jak již bylo výše zmíněno, základní školy byly rozděleny do 5 typů podle jejich úplnosti a podle počtu žáků na třídu. Cílem bylo získat z každého typu základní

školy v okrese Benešov alespoň jeden rozhovor, což se povedlo. Nejvíce jich autorka BP získala v rámci typu „úplné základní školy s malým počtem žáků na třídu“, a to celkem 5.

Nejprve si autorka bakalářské práce prostřednictvím e-mailu sjednala schůzku s ředitelem základní školy a po domluvě danou základní školu navštívila a promlouvala s jejím představitelem. Několik základních škol ale na výzvy autorky BP nereagovalo. Celý řízený rozhovor pak trval přibližně 50 minut. Žádný dotazovaný ředitel rozhovor neukončil předčasně, autorka BP získala odpovědi na všechny otázky dotazníku. Po úspěšném dotazování ředitele základní školy autorka požádala o zodpovězení otázek představitele obce se základní školou. Zde byla autorka BP o něco méně úspěšná. Proběhlo pouze 7 rozhovorů, jelikož zbylé dvě obce na výzvy autorky nereagovaly. Rozhovor s představitelem obce trval kratší dobu, zhruba 20 minut, protože rozsah otázek je v druhém dotazníku o něco menší.

Všechny získané odpovědi jsou zpracovány v podobě textů kapitol 6.2 a 6.3. Některé odpovědi ředitelů základních škol jsou také zpracovány ve formě tabulek v těchto kapitolách – do Tabulek 3., 5 – 8.

6. Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov

6.1. Poloha řešených základních škol

Jak již bylo uvedeno výše v metodické kapitole 5.1, pro účely bakalářské práce bylo vybráno 9 venkovských základních škol okresu Benešov – Mapa 1. Jednalo se o 2 venkovské neúplné základní školy rozdělené do dvou typů podle počtu žáků a o 7 venkovských úplných základních škol rozdělených do tří typů podle počtu žáků. Z důvodu anonymizace dotazování ředitelů základních škol a představitelů obcí jsou tabulky analytické části bakalářské práce uspořádány tak, aby nebylo možné přiřadit jednotlivé řádky tabulky ke konkrétním základním školám. V některých případech, pokud jde o údaje veřejně dostupné, budou informace o jednotlivých základních školách uvedeny.

Řešené základní školy se nacházejí ve venkovských sídlech a obcích, pouze Čerčany jsou větším sídlem vzniklým na křižovatce železničních tratí, nicméně jsou venkovskou obcí. Následující přiřazování sídel do spádových územích jednotlivých venkovských základních škol je třeba brát s určitou rezervou, protože informace o školském spádu pocházejí z výročních zpráv základních škol a ze zpráv České školní inspekce, aniž by bylo uskutečněno místní šetření této spádovosti. Údaje o počtech obyvatel obcí se základní školou pocházejí z databáze Českého statistického úřadu (ČSÚ 2021). Analýza spádového území také vycházela z metodiky diplomové práce Krinedlová (2018).

Venkovská neúplná *základní škola Teplýšovice* je z hlediska počtu žáků středně velkou školou. V obci Teplýšovice žije 526 obyvatel. Vedle Teplýšovic zahrnuje ještě sídla Kochánov, Čeňovice, Humenec a Zálesí. Do základní školy ale dojíždějí také žáci z Čakova, Kozmic, Ostředka a Struhařova. Základní škola Teplýšovice je třítrídni s 59 žáky. Leží blízko Benešova. Další venkovská neúplná *základní škola Lešany* má malý počet žáků. Základní škola v Lešanech je pouze dvoutrídkou s 24 žáky, nachází se ale v zóně suburbanizace Prahy, takže lze očekávat její rozvoj. Obec Lešany má 813 obyvatel a skládá se ze sídel Lešany, Břežany a Nová Ves.

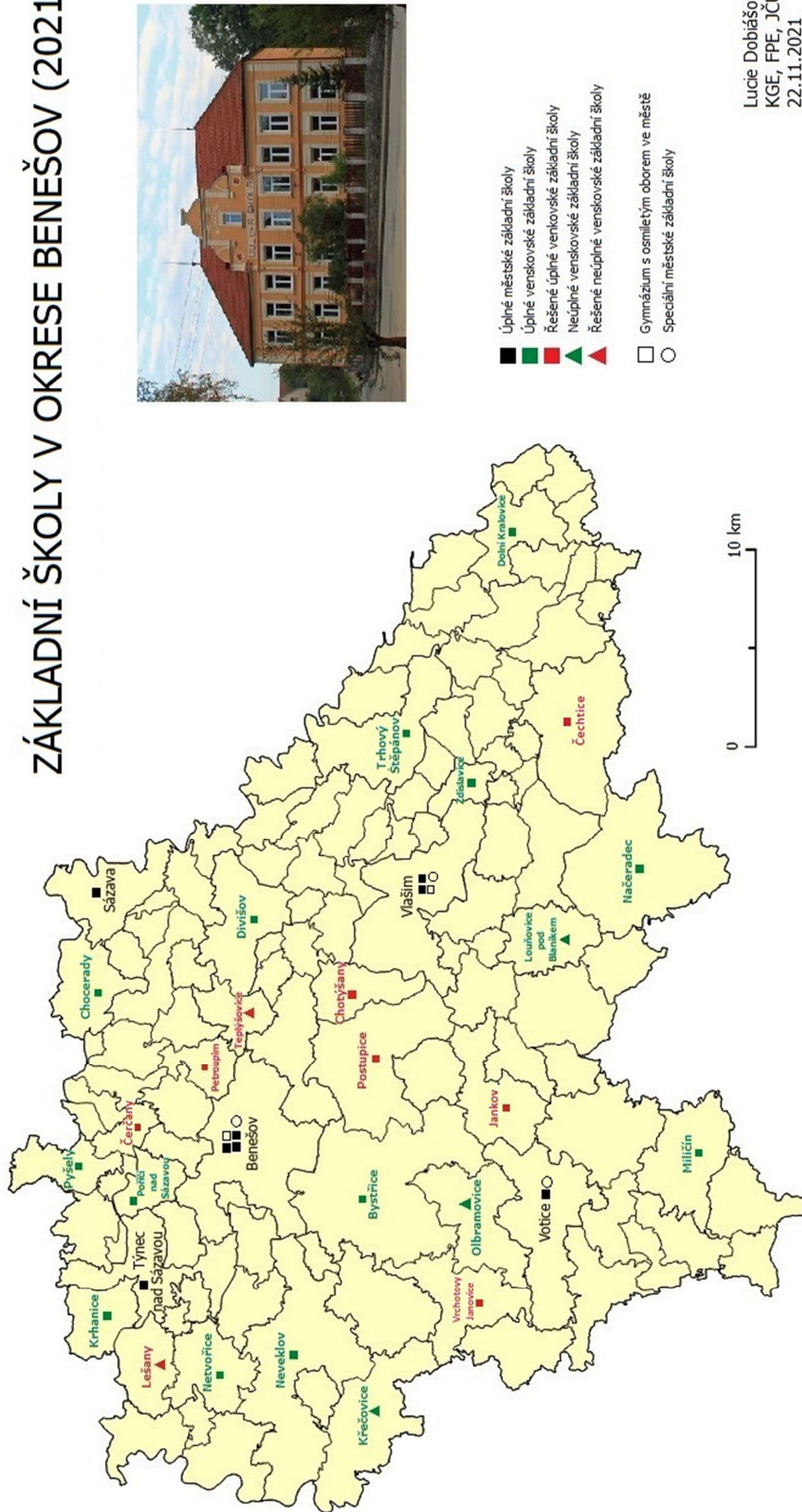
Součástí spádového území středně velké úplné venkovské *základní školy v Čerčanech* jsou Čerčany a Vysoká Lhota (2.902 obyvatel), navíc ještě sídla Čtyrkoly, Lštění, Mrač, Přestavlky u Čerčan, Pyšely a Vranov v sousedních obcích. Základní škola v Čerčanech má 481 žáků a v posledních letech vykazuje výrazný nárůst počtu žáků, protože i do Čerčan zasahuje suburbanizace Prahy. *Základní škola v Postupicích* je malou úplnou venkovskou základní školou. V obci Postupice žije 1.387 obyvatel. Spádové území základní školy zahrnuje sídla Postupice, Buchov, Čelivo, Dobříčkov, Holčovice, Jemniště, Lhota, Veselka, Lísek, Milovanice, Mokliny,

Pozov, Nová Ves, Roubíčková Lhota, Sušice a Vrbětín. Základní škola v Postupicích zahrnuje pouze 129 žáků. Leží relativně blízko sídelní osy Votice – Olbramovice – Bystřice – Benešov – Čerčany. Stejným typem základní školy je i *základní škola Čechtice*. Do obce Čechtice (má 1.384 obyvatel) spadají ještě sídla Zhoř, Malá Paseka, Palčice, Krčmy, Čermiči, Otročice, Dobříkovice, Jeníkov, Jizbice, Nakvasovice, Nové Práchněny, Růžkovy Lhotice, Sudislavice, Staré Práchněny. Součástí spádového území základní školy jsou ještě sídla Borovnice, Mnichovice, Křivsoudov, Lhota Bubeneč, Jenišovice a Strojetic v sousedních obcích. Základní škola v Čechtích má 237 žáků. Leží v periferním území Středočeské pahorkatiny a v blízkosti hranic okresu Benešov.

Úplná venkovská *základní škola Vrchotovy Janovice* má malý počet žáků. Nachází se ve stejnojmenné obci (1.011 obyvatel) a vedle Vrchotových Janovic má ještě sídla Šebáňovice, Libohošť, Brašice, Mrvice, Sedlečko, Rudoltice, Manělovice, Velká Lhota a Hůrka. Součástí spádového území této školy jsou ještě sídla Sledovice, Minartice, Vojkov, Bezmír, Křenovice a Zahrádka v sousedních obcích. Základní škola ve Vrchotových Janovicích má 139 žáků. Také tato základní škola se nachází v periferním území Středočeské pahorkatiny a v blízkosti hranic okresu Benešov. *Základní škola Jankov* je úplnou venkovskou základní školou s malým počtem žáků. Obec Jankov má 914 obyvatel. Vedle Jankova se skládá ze sídel Bedřichovice, Čečkov, Čestín, Jankovská Lhota, Nosákov, Jankovské Otradovice, Odlochovice, Pičín a Podolí. Součástí spádového území základní školy v Jankově jsou ještě sídla Broumovice, Bořkovice, Libouň, Zvěstov, Hrzín, Ratměřice, Vestec, Šlapánov a Roudný. Jedná se o základní školu se 144 žáky nacházející se relativně blízko sídelní osy Votice – Olbramovice – Bystřice – Benešov – Čerčany. Venkovská úplná *základní škola Chotýšany* má malý počet žáků (pouze 114 žáků). Obec Chotýšany vykazuje 596 obyvatel. Vedle Chotýšan zahrnuje sídla Křemení, Městečko a Pařezí. Nicméně jde o specializovanou základní školu, do které docházejí také žáci z Čechtice, Chocerad a Vlašimi. Základní škola leží relativně blízko sídelní osy Votice – Olbramovice – Bystřice – Benešov – Čerčany.

Venkovská církevní úplná *základní škola Petroupim* je počtem žáků velmi malou základní školou (75 žáků!). Obec Petroupim má 312 obyvatel a skládá se ze sídel Petroupim, Petroupec a Sembratec. Vzhledem k tomu, že se jedná o církevní základní školu, tak do ní docházejí žáci z mnoha dalších okolních sídel – například ze sídel Benešov, Bělčice, Budkov, Čeňovice, Čtyřkoly, Dalovy, Chářovice, Konopiště, Mnichovice, Mrač, Myslíč, Okrouhlice, Ostředek, Pecerady, Poříčí nad Sázavou, Přestavlky, Soběhrdy, Věžničky, Vranov, Vranovská Lhota a Žiňany. Základní škola se nachází asi 7 km od Benešova.

ZÁKLADNÍ ŠKOLY V OKRESE BENEŠOV (2021)

Lucie Dobiášová
KGE, FPE, JČU v ČB
22.11.2021

Mapa 1. Základní školy na území okresu Benešov (2021) s vyznačením řešených základních škol
Zdroj: ArcGIS Pro + vlastní zpracování

6.2. Vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli základních škol

Charakteristika základní školy

Následující text bude uspořádán podle jednotlivých skupin otázek a jednotlivých otázek Dotazníku 1. Odpovědi jednotlivých představitelů základních škol budou spojovány do jednotlivých částí, ale vždy tak, aby informace z nich plynoucí, byly anonymní. První skupina otázek charakterizuje zkoumané venkovské základní školy s malým počtem žáků. Úvodní otázka týkající se charakteristiky sídel s řešenou základní školou, již byla řešena v kapitole 6.1.

Co se týká propojení základní školy s mateřskou školou či jinou institucí obce, tak představitelé základních škol většinou uváděli, že spojení s mateřskou školou existuje, a že důvodem tohoto spojení je úspora nákladů na vedoucí a některé technické pracovníky. Výhodné je, když obě zařízení sídlí v jednom objektu. Přechod dětí z mateřské do napojené základní školy bývá bezproblémový a základní škola tímto způsobem získává žáky z mateřské školy.

V Tabulce 3 lze nalézt anonymizované údaje charakterizující početní stavy žáků, učitelů a pedagogických asistentů, stejně tak počet tříd řešených základních škol. Vše seskupeno podle sledovaných typů základních škol. Malý počet žáků logicky vykazují neúplné základní školy. Úplné venkovské základní školy, které většinou nemají paralelní ročníkové třídy, se vyznačují značným rozptylem počtu žáků, a tedy i počtu žáků na třídu.

Tabulka 3. Charakteristika řešených základních škol – okres Benešov, rok 2021/2022

Typ venkovské ZŠ	Počet žáků	Počet tříd	Počet učitelů	Počet pedagog. asistentů	Počet žáků na třídu	Počet žáků na učitele	Počet žáků na pedagog. asistenta
Neúplné ZŠ							
Se středním počtem žáků na třídu	59	3	6	3	19,6	9,8	19,6
S malým počtem žáků na třídu	24	2	3	0	12	8	0
Úplné ZŠ							
Se středním počtem žáků na třídu	481	22	37	13	21,9	13	37
S malým počtem žáků na třídu	150,8	9,6	18	6	15,7	8,4	25,1
S velmi malým počtem žáků na třídu	75	6	10	10	12,5	7,5	7,5
Celkem za neúplné ZŠ	41,5	2,5	4,5	1,5	15,8	8,9	9,8
Celkem za úplné ZŠ	187,1	10,9	19,6	7,6	16,1	8,9	24,3
Celkem za ZŠ	154,8	9,0	16,2	6,2	16,1	8,9	21,1

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021). Zdroje dat – výroční zprávy základních škol a dotazování ředitelů základních škol.

Úplné základní školy s méně než 140 žáky se dostávají do problémů nedostatečné obsazenosti tříd žáky. Na základě údajů z veřejných zdrojů (viz výroční zprávy zkoumaných základních škol) do těchto základních škol spadají školy v Chotýšanech, Postupicích a zvláště v Petroupimi. Nacházejí se v semiperiferních územích okresu Benešov, nedaleko měst, které asi ze spádových území venkovských základních škol „vysávají“ děti ve školním věku. Nicméně, lze předpokládat rozvoj suburbanizace a exurbanizace i v sídlech spadajících pod uvedené venkovské základní školy, a tedy nárůst počtu žáků v těchto školách. Ředitelé těchto venkovských základních škol a představitelé příslušných obcí by se měli více soustředit na přesvědčování rodičů dětí o kvalitě daných základních škol.

Počet učitelů ve sledovaných venkovských základních školách je také velmi rozdílný – Tabulka 3. Je zajímavé, že ne vždy počet žáků a učitelů koreluje s počtem pedagogických asistentů. Jednotlivé základní školy mají v tomto ohledu asi rozdílné strategie a možnosti, závisí také na skladbě žáků. Pro ekonomiku základní školy jsou klíčové poměry počtu žáků na třídu, na učitele a na pedagogického asistenta. Bohužel, malý počet sledovaných základních škol neumožňuje uskutečnit hlubší analýzu. Je zajímavé, že neúplné a úplné základní školy zařazené do bakalářské práce vykazují téměř stejné hodnoty počtu žáků na třídu. Je to tím, že do hodnocení byla zařazena specifická úplná základní škola v Petroupim s pouhými 75 žáky. Také počet žáků připadající na jednoho učitele je téměř stejný, dokonce je o něco vyšší u málotřídek. U málotřídek je výrazně vyšší počet žáků připadající na jednoho pedagogického asistenta. To je do určité míry dáno tím, že málotřídky mají pouze první stupeň, kde je potřeba vyšší zastoupení pedagogických asistentů.

Dále tazatelku zajímala přítomnost družiny, jídelny, kuchyně, tělocvičny, venkovního sportoviště, počítačů ve třídách a počítačové učebny. Pouze ve 4 základních školách je přítomno vše výše uvedené. Ve 3 základních školách chybí vybavená počítačová učebna. Tyto základní školy využívají raději přenosné notebooky nebo tablety, které žákům ve výuce zapůjčují. Dvě základní školy uvedly absenci tělocvičny, nicméně žáci docházejí do tělocvičen ve vlastnictví obce či jiných institucí. V jedné základní škole pak dokonce chyběla kuchyně, jídelna, tělocvična i venkovní sportoviště. Jídelna a kuchyně ovšem existovala v nedaleké mateřské škole. Žáci také mohli využívat venkovní sportoviště v majetku obce. Vybavenost venkovských základních škol je důležitá z hlediska zkvalitňování a modernizování výuky, také z hlediska prestiže venkovské základní školy. Rovněž dřívější výzkumy (Trnková 2007) zjistily poněkud nižší vybavenost venkovských málotřídních základních škol, zejména oproti základním školám městským.

V Dotazníku 1 je také otázka na průběh výuky v době koronavirové krize. Výuka probíhala většinou v online formě, výjimku měli po určitou dobu žáci prvních tříd. Nejčastější platformou,

kteřou základní školy při dálkové výuce používaly, byl Microsoft Teams. Jednotlivé základní školy ale také uváděly platformy Google Meet, Google classroom nebo platformu Zoom. Základní školy se snažily brát v úvahu sociálně slabé rodiny bez počítačového vybavení a bez připojení k internetu. Zapůjčovaly jim alespoň notebooky a uskutečňovaly doučování dětí těchto rodin přímo ve škole. Někde učitelé roznášeli úkoly v tištěné podobě přímo k žákům domů.

Poslední otázka v první části Dotazníku 1 se týká hodnocení kvality webových stránek sledovaných základních škol, a to pomocí dílčí metodiky uvedené v kapitole 5.2. Výsledky hodnocení jsou zpracovány do tabulky – Tabulka 4. Ukazuje se, že řešené neúplné základní školy mají o něco lepší webové stránky než řešené úplné základní školy. Nejlépe si stojí málotřídka se středním počtem žáků. Nejlépe dopadlo hodnocení uživatelské přívětivosti webových stránek (0,78 bodů), dobré bylo také grafické zpracování těchto stránek (0,67 bodů), již o něco horší byla mapa webu stránek (0,44 bodů), nad nulou byla hodnocena ještě aktuálnost webových stránek (0,22). Zpracování harmonogramu školního roku a řešení školního informačního systému již dobré nebylo (-0,11 bodů), výrazně hůře dopadlo zpřístupnění výukových materiálů (-0,89 bodů).

Tabulka 4. Vyhodnocení webových stránek řešených základních škol v okrese Benešov (2020-2021)

Typ venkovské ZŠ	Body za kritéria hodnocení webových stránek							Celkem bodů
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Neúplné ZŠ								
Se středním počtem žáků na třídu	1	1	1	1	0	0	-1	3
S malým počtem žáků na třídu	1	1	1	0	-1	-1	-1	0
Úplné ZŠ								
Se středním počtem žáků na třídu	0	0	0	1	1	-1	1	2
S malým počtem žáků na třídu	0,6	0,8	0,2	0	0	-1	0,2	2,4
S velmi malým počtem žáků na třídu	1	1	1	0	-1	-1	-1	0
Celkem za neúplné ZŠ	1	1	1	0,5	-0,5	-0,5	-1	1,5
Celkem za úplné ZŠ	0,57	0,71	0,29	0,14	0,00	-1,00	0,14	0,85
Celkem za ZŠ	0,67	0,78	0,44	0,22	-0,11	-0,89	-0,11	1,00

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021), kritéria hodnocení – Eduin (2020), vlastní hodnocení web. stránek

Vazby základní školy na jiné školy

Popis vazeb a spoluprací sledovaných základních škol s dalšími školami vychází z druhé skupiny otázek Dotazníku 1. První otázka se týkala pouze neúplných základních škol, protože

poptávala vazby těchto škol z hlediska umístování žáků na II. stupeň základní školy. Představitelé těchto základních škol uváděli, že žáci většinou odcházejí do spádových úplných základních škol, výjimečně na osmiletá gymnázia. Neúplné základní školy se snaží v tomto ohledu spolupracovat se spádovými úplnými základními školami.

Venkovské základní školy pořádají také společné akce pro své žáky. Většinou se jedná o pořádání sportovních akcí typu sportovní olympiáda nebo přátelský zápas ve florbalu, vybíjené, fotbalu a jiných kolektivních sportech. Z kapacitních a finančních důvodů některé základní školy společně organizují výjezdy výuky plavání do plaveckých bazénů, případně lyžařský výcvikový kurz, aby měly nižší náklady na dopravu. Jedna zkoumaná základní škola pořádá s jinou základní školou týden s rodilým mluvčím, kdy se do obou škol střídavě dostavuje anglický rodilý mluvčí a konverzuje s žáky. Jiná venkovská základní škola uvedla, že společně s městskou základní školou pořádají „stopovačku“, kdy se děti vydají zvolenou trasou z venkova do města nebo naopak.

Neformální vztahy mezi učiteli základních škol (další otázka druhé skupiny otázek Dotazníku 1) se podle odpovědí dotazovaných představitelů příliš neuskutečňují. Výjimkou jsou konkrétní přátelské vztahy získané v mládí, v rámci vzdělávání učitelů či jinou cestou. Někteří učitelé se setkávají na různých školeních DVPP (Další vzdělávání pedagogických pracovníků), kde si předávají učitelské zkušenosti.

Konkurenci mezi jednotlivými základními školami pocítují pouze dva dotázaní představitelé venkovských základních škol. Jeden ředitel málotřídky uvedl, že rodiče dětí v obci raději volí úplnou městskou základní školu, což považuje za nevhodnou konkurenci. Jiný ředitel, tentokrát úplné základní školy, poukazoval na atraktivnější školní vzdělávací program sousední základní školy, který více přitahuje žáky a jejich rodiče.

Valachová (2005) uvádí, že mezi úplnými a neúplnými základními školami není velký rozdíl z hlediska přijímání žáků do osmiletých gymnázií. Veřejné mínění však často bývá jiného názoru. Dotázaní představitelé základních škol uvedli, že na gymnázia odchází sice málo žáků, ale v relativním vyjádření jde o podobné procento, jako u úplných základních škol. Z venkovských základních škol odchází na čtyřletá gymnázia procentně méně žáků, než z městských základních škol.

Poslední otázka se týkala spolupráce se základní školou v cizině. Všechny dotázané základní školy uvedly, že se žádnou základní školou v cizině nespolupracují. To je ale určitý problém, protože pobyty žáků v cizině organizované základní školou výrazně pomáhají v jazykovém vzdělávání žáků.

Sociální charakteristika žáků základní školy a jejich rodičů

Další skupina otázek Dotazníku 1 porovnává sledované venkovské základní školy z hlediska podílu žáků ze sociálně slabého prostředí, podílu žáků se vzdělávacími a výchovnými obtížemi, podíl žáků národnostních menšin, účasti rodičů žáků na třídních schůzkách a podílu žáků bez počítače s internetem – Tabulka 5. Pouze v jednom případě byl zaznamenán vyšší podíl žáků ze sociálně slabého prostředí – 25 %. Jelikož se ale jedná o velkou úplnou základní školu v poloměstském prostředí, tak se autorka bakalářské práce domnívá, že dotázaný ředitel nedobře vyhodnotil položený dotaz a procento poněkud navýšil. Velké rozdíly lze vidět v podílech žáků se vzdělávacími obtížemi. Zdá se, že v základních školách s malým počtem žáků, a tedy většinou i s malým počtem žáků na třídu a učitele, jsou takoví žáci zastoupeni málo. Možná proto, že je zde větší prostor se těmito žákům věnovat. Podíly žáků s výchovnými obtížemi nejsou velké a rozdíly je obtížné interpretovat. Ředitelé uváděli, že v malých kolektivech tříd a celých škol se výchovné problémy lépe zachytávají a řeší.

Dotazování proběhlo před utečeneckou krizí vyplývající z války na Ukrajině, takže podíl žáků z národnostních menšin nebyl ve sledovaných základních školách velký, pohyboval se mezi 0 – 10 %. Na některých základních školách byli žáci romské, ukrajinské a vietnamské národnosti, jednalo se ale o jednotlivé žáky v rámci tříd, takže problémy z toho plynoucí byly malé. Co se týká účasti rodičů na třídních schůzkách, tak ta byla vysoká, přesahovala 60 %. Rozdíly mezi základními školami byly dány také tím, že někde docházelo k jinému předávání informací rodičům, například telefonicky, e-mailem nebo prostřednictvím webových stránek školy. Nejvyšší procento účasti měly málotřídky (až 90 %), v rámci úplných základních škol pak školy s menším počtem žáků – Tabulka 5. Překvapivý byl velmi malý podíl žáků bez počítače připojeného k internetu, který se pohyboval maximálně do 5 %.

Potvrdila se teze, že v základních školách s malým počtem žáků jsou mezi žáky lepší vztahy, ať už ve třídách, tak mezi ročníky. Nejlepší situace je v málotřídkách, ve kterých ve třídách sedí spolu žáci více ročníků. Žáci se většinou potkávají i při mimoškolních aktivitách, stejně tak jejich rodiče, vše je pod veřejnou kontrolou. Ředitelé uváděli, že v tomto ohledu je ve venkovských základních školách lepší situace než v městských základních školách. S výše uvedeným také souvisí odpověď na otázku vztahu učitele s rodiči žáků. Na venkově se všichni většinou vzájemně dobře znají a spolupracují i mimo školu. To se pak příznivě promítá do vztahů učitel – rodič žáka.

Tabulka 5. Sociální charakteristika žáků ve vybraných venkovských ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Typ venkovské ZŠ	Podíl žáků ze sociálně slabého prostředí	Podíl žáků se vzdělávacími obtížemi	Podíl žáků s výchovnými obtížemi	Podíl žáků národnostních menšin	Účast rodičů žáků na třídních schůzkách	Podíl žáků bez počítače s internetem
<i>Neúplné ZŠ</i>						
Se středním počtem žáků na třídu	0 %	30 %	10 %	0 %	90 %	0 %
S malým počtem žáků na třídu	1 %	1 %	1 %	1 %	80 %	0 %
<i>Úplné ZŠ</i>						
Se středním počtem žáků na třídu	25 %	30 %	10 %	10 %	75 %	5 %
S malým počtem žáků na třídu	5 %	11,6 %	2,8 %	0,8 %	73 %	1,4 %
S velmi malým počtem žáků na třídu	4 %	37 %	7 %	0 %	60 %	1 %
<i>Celkem za neúplné ZŠ</i>	<i>0,5 %</i>	<i>15,5 %</i>	<i>5,5 %</i>	<i>0,5 %</i>	<i>85 %</i>	<i>0 %</i>
<i>Celkem za úplné ZŠ</i>	<i>7,7 %</i>	<i>17,9 %</i>	<i>4,4 %</i>	<i>2,0 %</i>	<i>71,4 %</i>	<i>1,9 %</i>
<i>Celkem za ZŠ</i>	<i>6,1 %</i>	<i>17,3 %</i>	<i>4,7 %</i>	<i>1,7 %</i>	<i>74,4 %</i>	<i>1,4 %</i>

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021). Zdroje dat – dotazování ředitelů základních škol.

Vztah vedení obce a základní školy

První otázka poptávala úspěchy a problémy financování provozu základní školy obcí. Odpovědi byly velmi rozdílné, od výrazně pozitivních (tyto odpovědi převažovaly) až po poněkud negativní (financí by mohlo být více – dvě odpovědi). Druhá otázka si všímala péče o budovu a areál základní školy ze strany obce. Odpovědi byly téměř vždy kladné, často byly zmiňovány získané dotační projekty na opravu střechy, zateplení budov, výměnu oken, atp. Třetí otázka se poptávala další podpory ze strany obce. Takových podpor ale mnoho nebylo. Odpovědi na doplňující dotaz týkající se přidělování obecních bytů pracovníkům základní školy jsou zpracovány v Tabulce 6. Menší část ředitelů základních škol odpověděla pozitivně – obecní byty jsou k dispozici. Další ředitelé uváděli, že tomu tak bylo dříve.

Čtvrtá otázka zjišťovala, zda základní škola pomáhá veřejným aktivitám obce. Také odpovědi na tuto otázku jsou uvedeny v Tabulce 6. Ukazuje se nezastupitelná role venkovských základních škol při pořádání obecních kulturních akcí. Žáci a učitelé na nich pravidelně vystupují. Jedná se především o pěvecká vystoupení nebo recitace. Jde o akce typu obecní slavnosti, vítání

občanků, rozsvěcení vánočního stromu a akce pro seniory. Pátá otázka byla koncipována opačně – zjišťovala pomoc obce aktivitám základní školy. Odpovědi jsou v dalším sloupci Tabulky 6. Odpovědi byly většinou kladné (dvě výjimky). Jednalo se o finanční pomoc a o pronájem kulturního sálu.

Tabulka 6. Vztahy mezi vedením obce a vybranými venkovskými ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Typ venkovské ZŠ	Přidělování obecních bytů učitelům ZŠ	Pomoc při organizování akcí obce ze strany ZŠ	Pomoc při organizování akcí ZŠ ze strany obce	Využívání budov ZŠ obyvateli a spolky obce	Využívání budov obce ZŠ
Neúplné ZŠ					
Se středním počtem žáků na třídu	-ne	-pěvecký sbor	-ne, dělají si sami	-venkovní sportoviště ZŠ	-obecní sokolovnu
S malým počtem žáků na třídu	-ano, ale nyní nejsou k dispozici	-vystoupení	-finanční pomoc	-ne	-fotbalové hřiště
Úplné ZŠ					
Se středním počtem žáků na třídu	-ano	-vystoupení	-zdarma pronájem KD	-tělocvična, třídy	-hřiště, kino, KD
S malým počtem žáků na třídu	-ano -ne -ne, dříve ano -ne -ne	-vystoupení -vystoupení -vystoupení -společné akce	-ne, dělají si sami -finanční pomoc -hmotná pomoc -sladkosti -společné akce	-tělocvična -venkovní hřiště -tělocvična, třídy -venkovní hřiště -tělocvična, ozvučení	-venkovní sportoviště -venkovní sportoviště -sokolovna -venkovní hřiště
S velmi malým počtem žáků na třídu*	-ne	-ano, oslavy pro další děti	-zdarma pronájem KD	ne	objekty ZŠ jsou obce

Poznámka: *Jde o soukromou základní školu, která si od obce pronajímá budovu ZŠ.

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021). Zdroje dat – dotazování ředitelů základních škol.

Šestá otázka se zaměřila na zastoupení pracovníků základní školy v zastupitelstvu obce. Odpovědi byly jak ano, tak ne. Pokud zněla odpověď ano, tak ředitelé uváděli, že z toho neplyne žádná velká výhoda pro základní školu. Sedmá otázka se zajímala, zda žáci zpracovávají projekty využitelné v rozvoji sídla a obce. Čtyři odpovědi zněly ne, pět odpovědí bylo kladných. Žáci navrhovali úpravy parku, náměstí nebo hřiště, v jednom případě bezpečnou cestu do školy ze zastávky vlaku. V Tabulce 6 jsou zpracovány odpovědi na otázku osmou, poptávající využívání budov základní školy obyvateli, spolky a organizacemi obce. V sedmi případech zněla odpověď ano, většinou se jednalo o tělocvičnu nebo venkovní sportoviště, v jednom případě byly využívány také třídy základní školy. Opačně směřovaná otázka devátá zjišťovala využívání budov a dalšího vybavení obce základní školou. Všechny odpovědi na tuto otázku byly kladné, ředitelé se mohou

spolehnout na pomoc obce z hlediska využívání majetku obce. Většinou byl využíván obecní kulturní dům a obecní sokolovna, někdy také obecní venkovní hřiště.

Vztah základní školy a komunity obce

První otázka v tomto oddíle otázek zjišťovala fungování a aktivity školské rady základní školy. Jedna odpověď přiznala formální fungování této rady, další zmiňovaly klasické, tedy nepřiliš aktivní fungování, dvě odpovědi vyzdvihovaly aktivity rady. Jedna z odpovědí uváděla, že tato rada funguje pod sdružením „Záškolák“, které zde bylo mnohem dříve. Toto sdružení má stejné členy jako školská rada a schází se každý měsíc. Organizuje různé akce pro žáky a zapojuje do toho i rodiče. Odpovědi na otázku jsou také zpracovány v Tabulce 7.

Druhá otázka byla zajímavá z geografického hlediska – zjišťovala utváření znalostí a zájmu žáků základní školy o prostředí sídla, obce a místního regionu ve školní výuce. Odpovědi na tuto otázku byly velmi rozmanité – malování krajiny obce do školního kalendáře, vycházky do okolí (nejčastěji), beseda s historikem obce, v jednom případě dokonce funguje turistický kroužek při základní škole. V pořadí třetí otázka zjišťovala jakou má základní škola prestiž u rodičů žáků a zda posílají své děti do vzdálených městských základní škol. Pokud rodiče dojížděli za prací do města, brali někdy s sebou své děti, které docházely do městských základních škol. Nicméně většina ředitelů uváděla, že rodiče žáků upřednostňují obecní školu. Dokonce někteří ředitelé zmiňovali opačný proud – docházku městských dětí do základní školy v obci. Jednalo se ale o základní školy se speciálním programem. Ředitelé také zmiňovali konkurenci víceletých gymnázií na druhé stupni základního vzdělávání, to je ale obecný problém. S prestiží základní školy, ale i obce, souvisí setkávání bývalých absolventů základní školy organizované základní školou – otázka čtvrtá, viz také Tabulka 7. Celkem pětkrát zazněla odpověď ne, čtyřikrát ano. Nicméně v rámci negativních odpovědí zmiňovali ředitelé časté prohlídky základní školy bývalými absolventy.

V páté otázce se zjišťovaly akce pořádané základní školou pro obyvatele obce a účast obyvatel na těchto akcích (viz Tabulka 7). Všechny odpovědi byly kladné. Ředitelé zmiňovali rozsvěcení vánočního stromku, zpívání v kostele, divadelní představení, maškarní bál pro děti, dětský den, velikonoční výstavy, vystupování pro seniory, pořádání jarmarku, základní školy také někdy organizují výjezdy za kulturou pro obyvatele obce. Akcí bylo zmíněno velké množství. Venkovské základní školy jsou v tomto ohledu na venkově nezastupitelné. Autorka bakalářské práce se ptala i na opačnou pomoc – na akce obce, obyvatel obce a spolků v obci pro základní školu – viz Tabulka 7. Ředitelé zmiňovali náborové akce fotbalistů, prohlídky zázemí a vybavení spolku dobrovolných hasičů nebo komentovanou prohlídku knihovny. Některé obce organizují slavnosti veřejných svátků, těch se pak mohou žáci školy účastnit.

Tabulka 7. Vztahy mezi komunitou obce a vybranou venkovskou ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Typ venkovské ZŠ	Aktivity školské rady ZŠ	Projekty ZŠ pro komunitu obce	Setkávání absolventů ZŠ	Aktivity ZŠ pro komunitu obce	Aktivity obyv. a spolků obce pro žáky ZŠ
Neúplné ZŠ					
Se středním počtem žáků na třídu	-schvalují dokumenty	-výstavba dětského hřiště	-při výročí školy	-vánoční a pololetní besídky, jarmarky...	-ne
S malým počtem žáků na třídu	-schvalují dokumenty	-ne	-ne, ale plánuje se	-dětský karneval a Den dětí	-rozsvícení ván. stromu
Úplné ZŠ					
Se středním počtem žáků na třídu	-schvalují dokumenty	-obecní hřiště	-při výročí školy	-pro seniory (počítače), pro hospic	-ne
S malým počtem žáků na třídu	-řeší vztahy žák – učitel – rodič -schvalují dokumenty -schvalují dokumenty -schvalují dokumenty -schvalují dokumenty	-ne -bezpečná cesta do školy -ne -ne -park, vchod do ZŠ, vlajka ZŠ	-ne -při výročí školy -letos uvažujeme -ne -ne	-sváteční vystoupení -akce pro děti -výlety do divadel, jarmark, vystoupení dětí -jarmark, sváteční vystoupení -vystoupení	-ne -ne, ale žáci se mohou účastnit -ne -ne, ale TJ sokol, SDH -maškarní, Den dětí
S velmi malým počtem žáků na třídu	-řeší školné a další finance	-budování parku, úprava zahrady	-ne, chodí při školních slavnostech	-ne	-ne, ale žáci se mohou účastnit

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021). Zdroje dat – dotazování ředitelů základních škol.

Pracovníci základní školy

Poslední okruh otázek Dotazníku 1 určeného pro představitele základní školy se zabýval personální situací na základní škole. První otázka zjišťovala počet učitelů. Tento počet byl rozdílný vzhledem k rozdílným typům zkoumaných škol. Počet učitelů byl ale potřebný pro výpočet poměrových charakteristik (viz začátek Dotazníku 1). Ve druhé otázce dotazníku autorku bakalářské práce zajímal důvod příchodu ředitele právě na venkovskou základní školu s malým počtem žáků. Část ředitelů uvedla, že je oslovil jiný způsob výuky, než na velké městské škole, kde většinou začínali. Mnozí ředitelé pocházeli z učitelského kolektivu dané školy a chtěli, nebo byli okolnostmi donuceni tuto školu řídit. Existovali také ředitelé odjinud, kteří se přihlásili do konkurzu na ředitelské místo, protože ředitelství pro ně bylo výzvou.

Třetí otázka se zaměřila na pozitiva a negativa vnitřního klimatu základní školy, zejména na vztahy mezi zaměstnanci. Ve většině případů se tazatelka setkala s kladnými odpověďmi –

klima je dobré. Ředitelé uváděli jako výhodu malou velikost kolektivu pracovníků základní školy. Pracovníci se vzájemně dobře znají a většinou si pomáhají. V jednom případě byl shledán dopad koronavirové krize na vztahy mezi učiteli, klima se v této škole zhoršilo. Jedna odpověď upozorňovala na problematické vztahy v ryze ženském kolektivu pracovníků, další na přestárlost učitelů, kteří již nemají rádi výukové a organizační změny.

V rámci další otázky dotazníku si ředitelé škol stěžovali na neúměrné administrativní zatížení ředitelské práce, které jim zabírá 70 – 90 % pracovní doby. Malé venkovské základní školy si z finančních důvodů nemohou dovolit sekretářku a ekonomku, také zástupce ředitele zde většinou není. Ředitel musí zpracovávat a podepisovat faktury, mzdy, příkazy, výkazy a dotazníky ze školských odborů ORP a kraje, případně i z ministerské úrovně. Ředitel také musí řešit problémy týkající se kuchyně s jídelnou, družiny, potřebných stavebních oprav a úprav, ve většině případů zajišťovat také provoz připojené mateřské školy.

Účast učitelů na DVPP (Další vzdělávání pedagogických pracovníků), byla pátou otázkou. Všechny odpovědi byly kladné. Pedagogové se nejvíce zajímají o webináře, které se týkají jimi vyučovaných předmětů. Škola si takové školení ve většině případech objedná sama nebo se spojí s jinou základní školou v okolí. Autorka bakalářské práce se obává, že mnohá školení na dálku jsou do určité míry formální, aby se vykazala. Na DVPP konaných mimo základní školu bývá účast učitelů malá.

Šestá otázka zjišťovala existenci pedagogických asistentů učitelů na základní škole. Téměř ve všech dotázaných školách působí asistenti pedagogů a jejich počet se pohybuje od 3 do 13 asistentů, podle velikosti a potřeby jednotlivých škol (viz Tabulka 3). Ředitelé uváděli, že pedagogické asistenty potřebují hlavně z důvodu výskytu žáků se vzdělávacími nebo jinými obtížemi. Uváděli také, že pomoc pedagogického asistenta potřebují v rámci výuky více ročníků v jedné třídě (málotřídky i úplné základní školy se sloučenými ročníky na prvním stupni). Pouze v jednom případě na škole žádný pedagogický asistent nepůsobí.

Sedmá otázka se zaměřila na využívání 8 hodinové pracovní doby učiteli. Ve většině případů nemají učitelé jasně stanovenou pracovní dobu, kterou musí být ve škole (ve výuce samozřejmě být musí). Zvláštní pracovní doba byla nastavena v době koronavirové krize. V současnosti musí učitel vedle přímé výuky zajišťovat administrativu třídnictví, prevence, výchovného poradenství atp. Učitelé také často vedou různé kroužky. Na velkých základních školách je tato zátěž rozložena na velký počet učitelů, ale na malých venkovských základních školách má každý učitel na starosti několik výše uvedených aktivit. Jeden z ředitelů uvedl, že velké zatížení učitelů by mohlo být umenšeno tím, že by jeden den v měsíci výuku zajišťoval pedagogický asistent a učitelé by tak měli čas dodělat potřebnou administrativu. Autorka

bakalářské práce se domnívá, že tento nápad není v souladu se zákonem a dalšími předpisy, ani se zajištěním potřebné kvality vzdělávání. Pedagogický asistent určený k žáku se vzdělávacími či jinými obtížemi by se pak tomuto žáku ani nemohl věnovat.

Další osmá otázka se zaměřila přímo na učitele základní školy, když poptávala jejich pohlaví, věk, sídlo bydliště a vzdělání – Tabulka 8. Jedná se tedy o více dílčích otázek. Otázka pohlaví bude probrána v rámci míry feminizace v další otázce. Překvapivým zjištěním je poměrně nízký průměrný věk učitelů okolo 40 let. To je velmi nízké číslo ukazující, že učitelé ještě nejsou ani v polovině své učitelské kariéry. Tato hodnota nekoresponduje s údaji za celou Českou republiku a s údaji z pohraničních území Česka, viz také Koutová (2021). Mezi zkoumanými školami nejsou velké rozdíly v průměrném věku učitelů.

Co se týká kvalifikovanosti učitelů sledovaných základních škol, tak ta je podle sdělení ředitelů velmi dobrá. Údajně přes 90 % výuky je zajišťováno učiteli s pedagogickým vzděláním v daných výukových předmětech. Pouze u jedné základní školy to bylo 70 %. Několik učitelů nestudovalo pedagogický obor, ale jiný vysokoškolský obor, nicméně později si doplnili vzdělání pedagogickým minimem. Učitelů pouze se středoškolským vzděláním bylo minimum. Také v tomto ohledu je situace na zkoumaných školách výrazně lepší než v rámci celé České republiky. Autorka bakalářské práce se s odpověďmi ředitelů zkoumaných škol ne úplně ztotožňuje. Kontrolou personálního zajištění učitelského sboru zkoumaných základních škol uvedeného ve zprávách České školní inspekce autorka zjistila některé nesoulady vzhledem k odpovědím ředitelů těchto škol.

Co se týká bydliště učitelů, tak velká většina učitelů do základních škol dojíždí, v obci se základní školou bydlí pouze 18,3 % učitelů. V případě málotřídních škol je to procento lehce vyšší. Tyto nízké a neočekávané podíly jsou do určité míry ovlivněny velkou rozdrobeností sídelní struktury venkova Benešovska.

Devátá otázka se týkala věku ředitele a existenci zástupce ředitele – Tabulka 8. Průměrný věk ředitele se na zkoumaných neúplných základních školách pohybuje okolo 52 let a na úplných okolo 49 let. Zástupce ředitele školy na málotřídních základních školách chybí úplně, na úplných základních školách je tato funkce spojena plným úvazkem vyučujícího pedagoga.

Předposlední desátá otázka zkoumala míru feminizace učitelského sboru – Tabulka 8. Hodnota feminizace se pohybuje od 75 – 100 %, průměr je 83,9 %, vyšší podíl vykazují málotřídky. Na základních školách je třeba do učitelství zapojit více mužů, protože žáci potřebují i mužské vzory. Nahrává tomu zvyšování platu učitelů v poslední době. Na pedagogických fakultách je zastoupení studentů mužského pohlaví relativně vysoké, ale ne všichni mužští absolventi se pak věnují učitelskému povolání.

Tabulka 8. Pracovníci vybraných venkovských ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Typ venkovské ZŠ	Věk ředitele	Existence zástupce	Průměrný věk učitelů	Podíl učitelů s aprobací	Podíl učitelů bez odpovíd. aprobační:			Podíl učitelů	Podíl učitelů bydl. v obci
					VŠ	SS	jiné		
Neúplné ZŠ									
Se středním počtem žáků na třídu	49 let	-ne	38 let	92 %	8 %	0 %	0 %	86 %	17 %
S malým počtem žáků na třídu	56 let	-ne	45 let	100 %	0 %	0 %	0 %	100 %	33 %
Úplné ZŠ									
Se středním počtem žáků na třídu	41 let	-ano	43 let	95 %	5 %	0 %	0 %	89 %	20 %
S malým počtem žáků na třídu	50 let	-ano	39 let	91 %	8 %	0,6 %	0 %	82 %	19 %
S velmi malým počtem žáků na třídu	49 let	-ano	40 let	70 %	20 %	10 %	0 %	70 %	0 %
Celkem za neúplné ZŠ	52,5 let	-ne	41,5 let	96 %	4 %	0 %	0 %	93 %	25 %
Celkem za úplné ZŠ	48,6 let	-ano	39,7 let	88,6 %	9,3 %	1,9 %	0 %	81,3 %	16,4 %
Celkem za ZŠ	49,4 let	-ne/ano	40,1 let	90,2 %	8,1 %	1,4 %	0 %	83,9 %	18,3 %

Zdroj: Forma tabulky – Koutová (2021). Zdroje dat – dotazování ředitelů základních škol.

Poslední, jedenáctá otázka Dotazníku 1 zjišťovala konkrétní personální problémy, které musí v současné době ředitel řešit. Ve čtyřech případech se základní škola potýkala s nedostatkem aprobovaných učitelů (to je ale poněkud v rozporu s odpověďmi na jednu z předchozích otázek). Scházeli zejména učitelé jazyků, matematiky a fyziky, také učitelé pro první stupeň. V jednom případě na škole scházeli asistenti pedagoga (požadován byl částečný úvazek, ten ale není pro uchazeče zajímavý). Jedna škola se potýkala s přebytkem učitelů a zájemců o učitelství.

6.3. Vyhodnocení řízených rozhovorů s představiteli obcí se základní školou

Tato kapitola se zabývá vyhodnocením řízených rozhovorů s představiteli obcí se základní školou na základě Dotazníku 2 (ten má výrazně méně otázek než Dotazník 1). Cílem bylo porovnat vybrané odpovědi ředitelů zkoumaných základních škol s příslušnými odpověďmi představitelů obce se základní školou.

Vztah vedení obce a základní školy

Okruh otázek, byl zaměřen na vztah vedení obce a základní školy. Jaký je váš vztah k základní škole v obci, byla první otázka dotazníku. Ve většině případů byl vztah dotazovaného ke škole úzký, jelikož danou základní školu sám navštěvoval nebo do ní docházeli(jí) jeho děti. Pouze ve dvou případech starostové uvedli, že jejich vztah ke škole je čistě pracovní, v rámci pracovní náplně starosty. Druhá otázka se zabývala důvody setrvávání základní školy v obci. Odpovědi na tuto otázku byly různé, ale starostové nejčastěji zmiňovali dlouholetou tradici základní školy v obci, její důležitost pro obec z hlediska místních rodin s dětmi včetně nových přistěhovaných rodin s dětmi. Také zmiňovali důležitost základní školy pro prestiž obce mezi okolními obcemi. Jeden ze starostů zmínil zisky z pronájmu budovy základní školy. Dotazovaní většinou uváděli, že hlavně na konci 90. let bylo těžké malou venkovskou v obci udržet. Objevila se také odpověď, že pro místní handicapované žáky by bylo velmi obtížné dojíždět do jiné školy.

Jaké jsou úspěchy a problémy financování provozu základní školy obcí – byla třetí otázkou. Všichni respondenti uváděli, že základní škola odčerpává z finančního rozpočtu obce značné prostředky. Část těchto prostředků se ale obci vrací prostřednictvím rozpočtového určení daní. Těchto prostředků by ale mohlo být více, kdyby se okolní obce posílající žáky do školy chtěli podílet na spolufinancování základní školy.

Další otázka zjišťovala, jak obec pečuje o budovu a pozemek základní školy. Obce většinou využívají vypisovaných grantových projektů, většinou na úrovni kraje. Malé opravy platí obec ze svého. Stav budovy základní školy je vizitkou obce. Střechy, fasády, okna a další stavební parametr budov zkoumaných základních škol jsou v pořádku.

V další otázce vypovídali starostové o dalších, tentokrát nefinančních podporách základní školy. Starostové uváděli zajišťování školní dopravy svými prostředky, téměř vždy starostové umožňovali využívat kulturní sál a sportoviště obce žákům školy. Co se týká obecních bytů přidělovaných učitelům základní školy, tak odpověď většinou zněla ano, obecní byty přidělujeme, stavíme nové objekty s byty pro učitele.

Co se týká pomoci základní školy veřejným aktivitám obce (šestá otázka), tak odpovědi starostů se téměř shodovaly – základní škola, její žáci a učitelé, se významně podílejí na náplni kulturních akcí pořádaných obcí. Žáci dokonce v jednom případě pomáhají při „obálkování“ volebních lístků. V jednom případě však byla odpověď odlišná. Starosta obce uvedl, že základní škola obci s organizováním žádné akce nepomáhá. Je ale zajímavé, že ředitel příslušné základní školy tuto pomoc uvedl.

Zda obec pomáhá aktivitám základní školy, zjišťovala sedmá otázka. Dvě odpovědi byly negativní. V ostatních případech starostové uváděli finanční podporu (nákupy odměn pro žáky, pořizování výzdoby atp.), nebo zmiňovali podporu materiální – například zajištění stolů, stánků, pódií, dopravy atp. Také zde byly dvě odpovědi ředitelů a starostů protichůdné.

Osmá otázka se zabývala využíváním budovy a vybavení základní školy obcí. Zde byly odpovědi starostů shodné s představiteli základních škol. Nejčastěji se jednalo o využívání školní tělocvičny a venkovního sportoviště. Také opačné využívání – využívání budov a zařízení obce základní školou bylo odpovídáno pozitivně. Jedná se o užití obecního kulturního domu, tělocvičnu sokola, sportoviště obce a zařízení spadající pod požární ochranu.

Otázka deset se zaměřila na budoucnost základní školy v obci z pohledu starostů. Všichni dotázaní starostové vidí budoucnost základní školy v obci pozitivně. Společně s vedením základní školy chtějí do školy mladé kvalifikované pedagogy, aby tak zvýšili prestiž základní školy mezi rodiči žáků. Poslední otázka z prvního okruhu otázek zjišťovala názor dalších zastupitelů obce na základní školu, ovšem z pohledu starosty. Odpovědi byly spíše kladné. Starostové ale uváděli, že se najdou výjimky, že někteří zastupitelé existenci základní školy v obci nepodporují. Zdůvodňují to vysokými finančními náklady pro obec.

6.4. Nástroje a opatření k záchraně, stabilizaci a rozvoji sledovaných základních škol

Níže popisované vybrané nástroje a opatření vycházejí z rozboru literatury, z Kapitoly 3, která se věnuje problémům venkovských základních škol s malým počtem žáků, a také z práce Kateřiny Koutové (2021). Jsou připraveny pro starosty venkovských obcí se základní školou a pro ředitele venkovských základních škol, popřípadě pro orgány státní správy a komunitu obce.

Klíčovým orgánem pro podporu a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků je stát (resp. ministerstvo školství). Jeho úkolem by měla být snaha zajistit dostatečné a rovnoměrné financování venkovských základních škol, ve srovnání se školami městskými. Škola by tyto prostředky měla využít především k nákupu vybavení základní školy (počítače, pomůcky do výuky, vybavení tříd atp.) (1). Dále by se ministerstvo školství mělo věnovat příspěvkům pro zaměstnance základních škol. Nabídnout jim platové podmínky odpovídající jejich pracovní náplni, a tím zajistit dostatečnou kvalifikovanost pedagogických pracovníků a menší podíl feminizace učitelské profese (2).

Úkolem ministerstva školství by také mělo být zajišťování vzdělávání pedagogických pracovníků. Toto vzdělávání by mělo být co možná nejvíce pestré, atraktivní a zajímavé, aby zaujalo co nejvíce učitelů. I tímto způsobem by došlo ke zvýšení kvality vzdělávání pedagogických pracovníků (3).

Pro představitele (starostu) venkovské obce, resp. venkovskou obec je ekonomicky výhodné spojení co nejvíce institucí obce pod obecní základní školou z důvodu úspory platů vedoucích pracovníků a nákladů na paralelní pracovní síly – údržbáře, uklízečky atp. Výhodné je, když jsou všechny tyto instituce v jedné budově z důvodu úspory nákladů na provoz, zejména vytápění (4). Starostové by měli usilovat o propagaci své základní školy, aby případně získali dodatečné prostředky na její rozvoj, a aby přesvědčili rodiče dětí v obci a okolí o kvalitě školy. Vhodnými médii jsou webové stránky obce, zpravodaj obce, nástěnky obce, vystupování na obecních slavnostech, případně regionální tisk (5).

Starostové v obcích se základní školou by měli přesvědčovat starosty okolních obcí bez základní školy, ze kterých do školy docházejí žáci, aby spolufinancovali provoz základní školy. Mělo by se to uskutečňovat na základě smluv mezi obcemi. Bohužel, praxe je jiná, takové smlouvy má minimum obcí. Starostové sousedních obcí hřeší na to, že jejich děti školního věku rádi přijmou v okolních základních školách bez spolufinancování. Je třeba vyžadovat smlouvy mezi obcemi o společných školních obvodech (6).

Starostové by měli ve spolupráci s řediteli základních škol přivést do základní školy kvalifikované mladé učitele. Jednou z možností jak to uskutečnit je nabídnout těmto učitelům obecní byt. Může se jednat o byty v existujících domech v majetku obce, nebo o nově vystavěné byty. Další z možností je nabídnout těmto učitelům levně pozemky pro výstavbu rodinných domů v obci (7). Do venkovských základních škol dochází a dojíždí mnoho žáků z okolních venkovských sídel. Starostové by měli pomoci zajistit bezpečné docházení a dojíždění těchto žáků a měli by pomoci s dobrým načasováním školních spojů směřujících do základní školy a následně zpět. Takováto opatření spočívají v budování chodníků, cyklostezek, přechodů pro chodce, přechodů se semaforem, kvalitních zastávek vlaků a autobusů, v případě optimalizace školních spojů musí starostové spolupracovat s krajským koordinátorem veřejné dopravy, možné je i zajištění školní dopravy obcí (8).

Starostové a celý management obce musí zajistit provoz školy – její vytápění, úklid, stavební úpravy a opravy, vybavení nábytkem, také úpravy školních pozemků atp. Stavební kvalita budovy základní školy je vizitkou jak školy, tak také obce. Souvisí také s prestiží základní školy (9). Některé venkovské základní školy nemají úplnou vybavenost. Postrádají například plně hodnotnou tělocvičnu, plně hodnotná venkovní sportoviště, někdy dokonce nevlastní ani jídelnu s kuchyní. Starostové obcí by měli svým základním školám pomáhat alespoň tím, že jim zdarma či levně pronajmou obecní sportovní zařízení, kulturní sál a další objekty obce (10).

Starostové a zastupitelstvo obce ve spolupráci s ředitelem základní školy by se měli snažit udržovat v obci základní školu, z důvodu dlouhé historie a tradice školy v obci, popřípadě

z důvodu zvyku a vztahu, který si obyvatelé obce k základní škole udrželi. V případě zrušení by mohla obec ztratit historický význam (11). Pokud se v obci nacházejí sociálně slabé rodiny s dětmi, které docházejí do základní školy, úkolem starosty by měla být snaha pomoci těmto rodinám. Obec jim může zdarma pronajmout obecní byty, zajistit zdarma stravování těchto žáků, v případě potřeby uspořádat peněžní nebo materiální sbírku pro takovou rodinu (12).

Ředitelé venkovských základních škol potřebují do svých řad získat kvalifikované učitele. Měli by se zaměřit na absolventy pedagogických fakult a dalších vysokých škol vychovávající učitele. Měli by pro budoucí učitele zajišťovat pedagogické praxe a měli by jim pak nabídnout vhodné platové a další nástupní podmínky (viz také učitelské byty). Výhodné je, když studenti učitelství pocházejí z daného sídla, obce či regionu. Také na pedagogických fakultách by měla být větší pozornost věnována specifikům vzdělávání v málotřídních a dalších malých venkovských školách (13).

V dnešní době dělají obrázek základní školy, také webové stránky a jejich kvalita. Proto je důležité, aby základní škola věnovala určitou část finančních příspěvků na jejich údržbu a zdokonalení. Měly by být přehledné, stručné a výstižné, aby v nich bylo k nalezení vše co je potřeba. Měli by zde být dostupné informace pro žáky základní školy, jejich rodiče, uchazeče o základní školu nebo pro náhodného návštěvníka webových stránek (14). S kvalitou webových stránek také souvisí internetové připojení ve školní síti. To by mělo být zcela bezproblémové. Nesmí docházet k problémům s připojením, které by mohlo následně ohrozit výuku základní školy (15).

Základní školy, jejich žáci a učitelé, by se měli účastnit různých školních sportovních, vědomostních či jiných soutěží a akcí, aby se zvýšilo povědomí o škole, a tím i její prestiž. Je to užitečné i pro rozvoj žáků a pro komunikaci učitelů z regionu. Ředitelé škol by tyto aktivity měli maximálně podporovat (16). Podobné je to i s účastí žáků a učitelů základní školy na různých kulturních akcích a akcích spojených s tradičními svátky na venkově. V obcích se tak rozvíjí kulturní život, žáci se tímto způsobem rozvíjejí a zvyšuje se také prestiž základní školy (17). Ředitelé by měli také být v úzkém kontaktu s představiteli obce a komunity obyvatel obce, zejména se starostou, dalšími členy zastupitelstva, s farářem, knihovnicí, představiteli tělovýchovných organizací a spolků v obci. Tyto spolupráce bývají oboustranně výhodné a přispívají ke komplexitě vysokého sociálního kapitálu v obci (18).

V případě málotřídní základní školy pouze s prvním stupněm by měl ředitel školy navazovat úzkou spolupráci se spádovou základní školou, kam následně budou docházet žáci málotřídky na druhý stupeň. Tato spolupráce by mohla spočívat v pořádání různých společných sportovních a kulturních školních akcí, adaptačních kurzů atp. Jde o výhodnou spolupráci, jelikož

v případě přestupu na druhý stupeň je to pro žáky méně stresující, protože již své spolužáky do určité míry dopředu znají (19).

Pokud se v základní škole nachází žáci ze sociálně slabých rodin, úkolem ředitele by měla být snaha pomoci těmto žákům, například v podobě příspěvků na obědy, zapůjčení počítačů, zakoupení pomůcek pro žáky, atp. (20). Podobně je to s pomocí žákům se vzdělávacími obtížemi. Úkolem ředitele základní školy, by mělo být získávání dostatečného množství pedagogických asistentů učitelů, kteří umožní těmto žákům zapojit se v rámci možností do běžné výuky (21). Obojí je důležité zvláště u venkovských základních škol v periferiích.

Žáci základní školy by se měli podílet, za vedení učitelů a ve spolupráci s obcí, na projektech pro rozvoj obce. Mohlo by se jednat o výstavbu parků, úpravu sportovní areálů, venkovních hřišť, zastávek autobusu, relaxačních zón atp. Starosta obce by měl tyto projekty vyžadovat a podporovat je (22). Žáci základní školy by se měli spolu s učiteli základní školy zajímat o obyvatele obce. Měli by spoluvytvářet kulturní akce pořádané pro komunitu obce. Zvýší se tím prestiž základní školy v očích obyvatel žijících v obci a v okolních obcích (23). Měli by se také snažit pomáhat seniorům v obci (pomoc při zacházení s chytrým telefonem a počítačem, pomoc se cvičením pro seniory, pomoc s nákupy pro seniory, pomoc při dopravě k lékaři) (24). Dále by se mělo jednat o pomoc s úklidem kolem základní školy, pomoc s úklidem v obci a jejím okolí (úklid odpadků, odstraňování černých skládek, úpravy zeleně) (25).

7. Závěr

Bakalářská práce hledá možnosti stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků v okrese Benešov. Nejprve si klade za cíl poznat rozmístění typů venkovských základních škol v řešeném okrese. Následně chce poznat problémy venkovských základních škol v řešeném okrese, zejména těch s malým počtem žáků, a to na základě rozhovorů s představiteli základních škol a obcí se základní školou. Třetím cílem je shromáždění některých vybraných nástrojů a opatření na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků.

Podařilo se shromáždit a analyzovat literaturu věnovanou řešenému problému, českou i anglickou, včetně kvalifikačních prací. Na základě literatury byla také zpracována třetí kapitola zahrnující problematiku základních škol s malým počtem žáků v České republice, z pohledu představitelů základní školy a obce a z pohledu obyvatel obce. Po stručné charakteristice okresu Benešov (pouze údaje související s tématem bakalářské práce) byla do bakalářské práce zahrnuta metodika analýz. Klíčové bylo sestavení otázek dotazníků pro řízené rozhovory s představiteli základních škol a s představiteli obcí se základní školou. Autorka do značné míry využila dotazník z práce Koutová (2021). Rozsáhlá výsledková šestá kapitola vyhodnocuje a zdůvodňuje odpovědi z řízených rozhovorů. Součástí této kapitoly je také dílčí kapitola s vybranými nástroji a opatřeními k záchraně stabilizaci a rozvoji venkovských základních škol s malým počtem žáků. Součástí bakalářské práce je i rozsáhlý seznam v práci citované literatury.

Odpovědi představitelů základních škol a obcí poskytly velké množství podnětných informací. Některé je možné zobecnit. Venkovské málotřídní základní školy se někde potýkají s nedostatečnou vybaveností. Vazby mezi jednotlivými základními školami okresu Benešov nejsou nijak zvláště silné, ale některé školy pořádají společné akce pro své žáky. Úspěšnost žáků v přijímání na osmiletá gymnázia není podle představitelů zkoumaných základních škol dána typem základní školy. Ve zkoumaných venkovských základních školách je většinou malý podíl žáků ze sociálně slabého prostředí, se vzdělávacími a výchovnými obtížemi. V těchto školách je zatím minimum žáků národnostních menšin. Zvláště u málotřídek byla zaznamenána velká účast rodičů na třídních schůzkách. Financování provozu venkovských základních škol ze strany příslušných obcí je velmi rozdílné. Některé obce na své základní škole šetří, další ji finančně podporují nad běžný rámec. Většina základních škol a vedení příslušných obcí spolupracuje při pořádání akcí pro děti a pro další obyvatele obce. Obě instituce si vzájemně pomáhají. Zvláště málotřídní základní školy využívají zařízení obce pro svou potřebu. Základní školy ve venkovských obcích jsou velmi důležité z hlediska kulturního dění v obcích. Na tomto dění se

podílejí jak žáci, tak učitelé základní školy. Problematika kvalifikace učitelů venkovských základních škol je řešena dále, v rámci třetího vstupního předpokladu bakalářské práce.

Závěr bakalářské práce také reaguje na potvrzení či vyvrácení vstupních předpokladů uvedených v Úvodu bakalářské práce. Autorka měla k dispozici počty žáků ve všech základních školách v okrese Benešov. Skutečně může potvrdit první předpoklad bakalářské práce, že venkovské základní školy s malým počtem žáků se nacházejí především ve venkovských územích mimo sídelní osu Praha – Čerčany – Benešov – Votice a mimo severní, suburbanizací Prahy zasaženou částí okresu Benešov. Je ale třeba uvést, že situace v počtu žáků se poněkud zlepšuje, tím jak suburbanizace Prahy postupuje do větší vzdálenosti od Prahy a jak se zmírňuje depopulace venkova některých částí okresu Benešov.

Druhý předpoklad bakalářské práce o větším zastoupení žáků ze sociálně slabého prostředí v periferních venkovských územích okresu Benešov se příliš nepotvrdil. Těchto žáků bylo ve sledovaných venkovských základních školách velmi málo, navíc v „poloměstské“ základní škole, ležící v sídelní ose okresu, bylo těchto žáků nejvíce. Je ale třeba dodat, že počet zkoumaných základních škol nebyl velký. V okrese Benešov, ani v jeho venkovských částech, zatím nedochází v žádné oblasti k výraznému soustředování sociálně slabého obyvatelstva. Venkovské obce tohoto okresu se vyznačují značnou sociální stabilitou a vysokým sociálním kapitálem. Lidé si zde vzájemně pomáhají a k sociálnímu vyloučení zde dochází zřídka.

Třetí vstupní předpoklad pracoval s domněnkou, že ve venkovských základních školách s malým počtem žáků v okrese Benešov, zvláště v těch periferně položených, budou značně zastoupeni učitelé bez vysokoškolského vzdělání, případně učitelé s nepedagogickým vysokoškolským vzděláním. Tento předpoklad se ale příliš nepotvrdil. Pouze jedna venkovská základní škola s malým počtem žáků měla 30 % zastoupení neaprobovaných učitelů. V ostatních případech se tento podíl pohyboval přes 90 %. To je překvapivé zjištění oproti poznatkům Kateřiny Trnkové (2007) a bakalářské práce Kateřiny Koutové (2021). Autorka bakalářské práce ale neprověřovala kvalifikaci učitelů na základě výročních zpráv základních škol a zpráv České školní inspekce, spolehla se na výpovědi ředitelů základních škol. Lze se proto domnívat, že podíly nekvalifikovaných učitelů budou o něco vyšší.

Závěrem je možné upozornit na některé nedokonalosti výzkumu v předložené bakalářské práci. Plánován byl o něco rozsáhlejší zkoumaný vzorek venkovských základních škol s malým počtem žáků, respektive dotazovaných představitelů těchto škol. Ukázalo se ale, že zvláště v době koronavirové a post-koronavirové bylo obtížné přesvědčit představitele základních škol a příslušných obcí odpovídat na otázky řízeného rozhovoru. Autorka bakalářské práce a současně tazatelka vyvinula velké úsilí při přesvědčování potenciálních respondentů odpovídat na otázky

řízeného rozhovoru. Soubor devíti zkoumaných základních škol není také dobře vyvážen z hlediska velikostních typů.

Dotazování ředitelů a starostů nakonec většinou dlouze vypovídali na připravené otázky, protože se jim zdály zajímavé a podnětné. Nicméně, u některých otázek měli potíže popsat skutečný stav věcí. To se týkalo zejména otázek poptávajících vnitřní klima zaměstnaneckého prostředí základní školy a kvalifikace jednotlivých učitelů. Kontrolou personálního zajištění učitelského sboru zkoumaných základních škol uvedeného ve zprávách České školní inspekce byly zjištěny určité nesoulady vzhledem k odpovědím ředitelů těchto škol. Jiným problémem byla neustálená definice „žáka ze sociálně slabého prostředí“, „žáka se vzdělávacími obtížemi“ a „žáka s výchovnými obtížemi“. Někteří ředitelé vymezovali tyto žáky poněkud širěji. Přesto se autorka bakalářské práce domnívá, že průzkum uskutečněný na venkovských základních školách s malým počtem žáků a na příslušných obcích Benešovska přinesl velké množství zajímavých informací.

8. Seznam použité literatury

Literatura:

Publikace:

- ABERG-BENGTSSON, L. (2009): The smaller the better? A review of research on small rural schools in Sweden. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 100–108.
- AUTTI, O., HYRY-BEIHAMMER, E. K. (2014): School closures in rural Finnish communities. *Journal of Research in Rural Education*, 29, 2, 1–17.
- DĚKANOVÁ, A. (2015): Výukové metody na málotřídní škole a jejich využití v praxi. Diplomová práce, Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, 69 s.
- DOWLING, J. (2009): Changes and challenges: Key issues for Scottish rural schools and communities. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 129–139.
<https://doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.005>
- EMMEROVÁ, K. (2000): Málotřídky v současném prostředí českého venkova. *Studia pedagogica*, 47, U 3–4, 81–95.
- HINTNAUS, L. (1993): Modernizace a individualizace vyučování na málotřídní škole. *Pedagogická orientace*, 3, 8–9, 43–48.
- KALAOJA, E., PIETARINEN, J. (2009): Small rural primary schools in Finland: A pedagogically valuable part of the school network. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 109–116.
- KOUTOVÁ, K. (2021): Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků (okresy Prachatice a Český Krumlov). Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 75 s.
- KOVÁCS, K. (2012): Rescuing a small village school in the context of rural change in Hungary. *Journal of Rural Studies*, 28, 2, 108–117.
- KRINEDLOVÁ, D. (2018): Optimalizace spádových obvodů základních škol ve správních obvodech ORP Prachatice a ORP Vimperk. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie.
- KUBEŠ, J. (2011): Chatové oblasti České republiky. *Geografický časopis*, 63, 1, 53–68.
- KUBEŠ, J., NOVÁČEK, A. (2019): Suburbs around the Czech provincial city of České Budějovice – territorial arrangement and problems. *Hungarian Geographical Bulletin*, 68, 1, 65–78. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.68.1.5>
- KUČEROVÁ, S. R., BLÁHA, J. D., PAVLASOVÁ, Z. (2015): Malé venkovské školy na trhu se základním vzděláváním. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 51, 4, 607–636. <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2015.51.4.209>
- KUNEŠOVÁ, J. (2020): Zkoumání pedagogického vztahu v prostředí málotřídní školy. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie, 88 s.
- MAJSNIAŘOVÁ, H. (2019): Angažovanost málotřídních škol Dobrovolného svazku obcí Policka pro obec a žáky. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, pedagogická fakulta, katedra primární pedagogiky, 68 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., KLSÁK, A., NEMEŠKAL, J. (2018): Zóny rezidenční suburbanizace v obcích Česka 2016. Specializovaná mapa. Univerzity Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.

- OUŘEDNÍČEK, M., KLSÁK, A., ŠPAČKOVÁ, P. (2019): In between city and village: The development of spatial patterns of Czech suburbanisation 1997–2016. *Demografie*, 61, 4, 299–308.
- PILEROVÁ, K. (2018): Učitelem v málotřídní škole. Disertační práce. Brno, Masarykova univerzita, filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, 64 s.
- SEDLÁČEK, M. (2008): Řízení školy na vesnici (případová studie). *Studia paedagogica*, 13, 1, 85–99.
- TOMÍČEK, F. (2019): Optimalizace spádových obvodů základních škol ve správních obvodech ORP Třeboň, ORP Jindřichův Hradec a ORP Dačice. Diplomová práce. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 79 s. + přílohy
- TRNKOVÁ, K. (2006): Vývoj málotřídních škol v druhé polovině 20. století. Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, 133 – 144 s.
- TRNKOVÁ, K. (2008): Obec s malotřídkou. *Studia pedagogica*, 13, 53–64.
- TRNKOVÁ, K. (2007): Podmínky vzdělávání na málotřídních školách. In: Svět výchovy a vzdělávání v reflexi pedagogického výzkumu – konference ČAPV, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, s. 124-133.
- URBANOVÁ, A. (2015): Obraz malotřídky. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, fakulta filozofická, 49 s.
- VOKROUHLÍK, T. (2016): Souvislosti suburbanizace a základního školství na Českbudějovicku. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 95 s + přílohy.
- VALACHOVÁ, P. (2005): Málotřídní školy, minulost a současnost. *Učitelství*, 10, 2 s.
- VÁŇOVÁ, P. (2015): Dopady zániku malotřídky na život v obci. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, 88 s.
- VLTAVSKÁ, I. (2020): Optimalizace spádových regionů základních škol v SOORP Příbram. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 66 s.
- VOLF, D. (2021): Optimalizace územního uspořádání základních škol v okrese Kutná Hora. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 62 s.

Internetové zdroje:

- ČSÚ (2020): Demografická ročenka správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem - 2011–2020. Český statistický úřad v Praze. <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-spravnich-obvodu-obci-s-poverenym-obecnim-uradem-f7vgsf7lrr>
- ČSÚ (2021): Počet obyvatel v obcích - k 1. 1. 2021. Český statistický úřad v Praze. <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-1-1-2021>
- MŠMT (2020): Základní školy „málotřídní“. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Praze. <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/pocet-malotridnich-skol-v-cr>
- MŠMT (2021a): Reforma financování regionálního školství. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Praze. <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/ekonomika-skolstvi/reforma-financovani-regionalniho-skolstvi>
- MŠMT (2021b): Rejstřík škol a školských zařízení. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Praze. <https://rejstriky.msmt.cz/rejskol/>

9. Seznam příloh

Tabulka 1. Charakteristiky obyvatel SO POÚ okresu Benešov (2020)

Tabulka 2. Kritéria hodnocení webových stránek zkoumaných základních škol

Tabulka 3. Charakteristika řešených základních škol – okres Benešov, rok 2021/2022

Tabulka 4. Vyhodnocení webových stránek řešených základních škol v okrese Benešov (2020-2021)

Tabulka 5. Sociální charakteristika žáků ve vybraných venkovských ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Tabulka 6. Vztahy mezi vedením obce a vybranými venkovskými ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Tabulka 7. Vztahy mezi komunitou obce a vybranou venkovskou ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Tabulka 8. Pracovníci vybraných venkovských ZŠ podle představitelů ZŠ – okres Benešov, průměrné hodnoty, 2021/2022

Mapa 1. Základní školy na území okresu Benešov (2021) s vyznačením řešených základních škol

Obrázek 1. Obce a SOORP okresu Benešov (k 1. 1. 2016)

Obrázek 2. Města a městyse v okrese Benešov (2020)

Dotazník 1. Dotazník řízeného dotazování představitelů základních škol

Dotazník 2. Dotazník řízeného dotazování představitelů obcí se základní školou

Dotazník 1. Dotazník řízeného dotazování představitelů základních škol

Projekt „Stabilizace a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků“ (PF JU v ČB)

T – vyplní tazatelé, Ř – dotaz pro ředitele či učitele základní školy

Autoři dotazníku – Jan Kubeš, Kateřina Koutová, Lucie Dobiášová

1. Charakteristika základní školy

T Charakteristika sídla a obce s řešenou základní školou

T Název ZŠ:

T Zřizovatel ZŠ: T Obec ZŠ: Sídlo ZŠ:

T Typ ZŠ (úplná, neúplná – pětiletá, čtyřletá, tříletá, dvouletá, jednotřídní):

Ř Případné spojení s mateřskou či jinou školou či institucí:

Ř Počet tříd na I. stupni: Ř Počet tříd na II. stupni:

Ř Počet žáků na I. stupni: Ř Počet žáků na II. stupni:

T Počet žáků na jednu třídu na I. a na II. stupni ZŠ:

Ř Vybavenost ZŠ (družina, kuchyně, jídelna, tělocvična, venkovní sportoviště, počítače ve třídách, poč. učebna):

Ř Výuka na ZŠ v období koronavirové krize (popis):

T Kvalita a úplnost webových stránek ZŠ (bodové hodnocení - viz dílčí metodika):

2. Vazby základní školy na jiné školy

Ř Vazby neúplné ZŠ na okolní úplné ZŠ z hlediska umístění žáků na II. stupeň (popis):

Ř Společné akce se žáky okolních ZŠ (popis):

Ř Neformální vazby učitelů ZŠ s učiteli okolních ZŠ týkající se vzdělávání (popis):

Ř Konkurence mezi ZŠ v okolí (hlavně z hlediska spádu žáků - popis):

Ř Úspěšnost žáků úplné ZŠ v přijímání na gymnázia (popis):

Ř Spolupráce ZŠ se ZŠ v cizině (popis):

3. Sociální charakteristika žáků základní školy a jejich rodičů

Ř Podíl žáků ZŠ ze sociálně slabého prostředí a charakteristika problému (% a popis):

Ř Pomoc ZŠ sociálně slabým žákům (popis):

Ř Podíl žáků ZŠ se vzdělávacími obtížemi a charakteristika problému (% a popis):

Ř Podíl žáků ZŠ s výchovnými obtížemi a charakteristika problému (% a popis):

Ř Vztahy žáků ZŠ ve třídách a mezi ročníky (popis):

Ř Podíl žáků národnostních menšin na ZŠ a charakteristika problému (% a popis):

Ř Účast rodičů žáků ZŠ na třídních schůzkách (% a popis):

Ř Jiné vztahy učitelů ZŠ s rodiči žáků (popis):

Ř Podíl žáků ZŠ, kteří doma nemají počítač, resp. Internet (% a popis):

4. Vztah vedení obce a základní školy

Ř Úspěchy a problémy financování provozu ZŠ obcí (popis):

Ř Péče o budovu a areál ZŠ ze strany obce (popis):

Ř Jiné podpory ZŠ ze strany obce (popis - např. přidělování obecních bytů):

Ř Pomoc ZŠ veřejným aktivitám obce (popis - např. obecní slavnosti a jiné kulturní akce):

Ř Pomoc obce aktivitám ZŠ (popis – např. dětský den, ...):

Ř Zastoupení pracovníků ZŠ v zastupitelstvu obce (popis):

Ř Vypracovávání projektů žáků ZŠ využitelných v rozvoji sídla a obce (popis):

Ř Využívání budovy a vybavení ZŠ obyvateli, spolky a organizace obce (popis, také vzdělávání dospělých, tělocvična):

Ř Využívání budov a dalšího vybavení obce základní školou (popis):

5. Vztah základní školy a komunity obce

Ř Fungování a aktivity školské rady ZŠ ve vztahu k rozvoji ZŠ (popis):

Ř Utváření znalostí a zájmu žáků ZŠ o prostředí sídla, obce a místního regionu na ZŠ (popis - výuka, vycházky, akce):

Ř Prestiž ZŠ u rodičů dětí a posílání dětí do vzdálených městských ZŠ (popis):

Ř Setkávání bývalých absolventů ZŠ organizované ZŠ (popis):

Ř Aktivita pořádaná ZŠ pro obyvatele obce a účast obyvatel na těchto aktivitách (popis – např. zájmové kroužky, kulturní akce, výjezdy za kulturou, obědy):

Ř Aktivita obce, obyvatel obce a spolků v obci pro ZŠ (popis):

6. Pracovníci základní školy

Ř Počet učitelů ZŠ (včetně ředitele a zástupce):

Ř Důvod příchodu dotazovaného na ZŠ (popis):

Ř Pozitiva a negativa vnitřního klimatu v ZŠ (popis):

Ř Administrativní zatížení ředitele malé ZŠ na venkově (popis):

Ř Účast učitelů ZŠ na DVPP (popis - forma, organizace a místo):

Ř Pedagogičtí asistenti učitelů na ZŠ – počet a důvod působení:

Ř Využívání 8 hodinové pracovní doby učitelů – výuka, opravy, příprava výuky, vzdělávání, administrativa (souhrnné hodnocení od představitelů ZŠ):

Ř Učitelé ZŠ (pohlaví, věk, sídlo bydliště, délka působení na ZŠ, fakulta VŠ studia, aprobace (kvalifikace – I. stupeň, II. stupeň, vysokoškolské vychovatelství, jiné VŠ vzdělání, gymnaziální vzdělání, jiné SŠ vzdělání) – tyto informace budou primárně vyhledávány ve veřejných databázích):

T Míra feminizace učitelského sboru (% a popis):

Ř Personální problémy ZŠ (popis):

Dotazník 2. Dotazník řízeného dotazování představitelů obcí se základní školou

Projekt „Stabilizace a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků“ (PF JU v ČB)

S – dotaz pro starostu či významného zastupitele obce se základní školou

Autoři dotazníku – Jan Kubeš, Kateřina Koutová, Lucie Dobiášová

1. Vztah vedení obce a základní školy

S Váš vztah k ZŠ v obci – chodil jste do ní, chodily do ní vaše děti/vnoučata:

S Z jakých důvodů setrvává/nesetrvává ZŠ v obci:

S Jaké jsou úspěchy a problémy financování provozu ZŠ obcí (popis, spolufinancování ze strany sousedních obcí):

S Pečuje nějak obec o budovu ZŠ (popis):

S Podporuje jinak obec ZŠ než finančně (popis – např. přidělování obecních bytů, vytváření společných dotačních projektů, zajišťování dopravy žáků do školy a zpět):

S Pomáhá ZŠ veřejným aktivitám obce (popis – např. obecní slavnosti a jiné kulturní akce):

S Pomáhá obec aktivitám ZŠ (popis – např. dětský den...):

S Využívá obec, obyvatelé nebo obecní spolky budovu a vybavení ZŠ (popis – vzdělávání dospělých, tělocvična...):

S Využívá ZŠ budovy a další vybavení obce (popis):

S Jak vidíte budoucnost zdejší ZŠ (zrušení/stabilizace/rozšíření, významné opravy, větší zapojení ZŠ do aktivit obce):

S Mají ostatní zastupitelé obce jiný názor na ZŠ v obci: